

LEXTAL
TALLINN·RIGA·VILNIUS



LÖPPRAPORT

RIIGIHANGE NR 190090

Analüüsi läbiviimine ning juhendmaterjali koostamine kohalikele omavalitsustele seoses ülalpidamiskohustuse tõlgendamisega pereliikme hooldamise seisukohalt

November 2017

SISUKORD

I	ÜLALPIDAMISKOHUSTUSE ÕIGUSSELGUSE ANALÜÜS EAKA PERELIIKME HOOLDAMISE SEISUKOHAST VAADATUNA.....	3
1.1.	Õiguslik regulatsioon ja kohtupraktika.....	3
1.2.	KOV-ide roll ja praktika	9
1.3.	Põhiõiguste riive	13
II	NÄIDISKÜSIMUSED	15
III	NÄIDISKAASUSTE LAHENDUSED	30
IV	JUHEND PÕLVNEMISEST TULENEVA ÜLALPIDAMISKOHUSTUSE VÄLJASELGITAMISEKS.....	35
V	JUHEND ABIKAASA, LAHUS ELAVA ABIKAASA JA LAHUTATUD ABIKAASA ÜLALPIDAMISKOHUSTUSE VÄLJASELGITAMISEKS	39

I ÜLALPIDAMISKOHUSTUSE ÕIGUSSELGUSE ANALÜÜS EAKA PERELIIKME HOOLDAMISE SEISUKOHAST VAADATUNA

1.1. Õiguslik regulatsioon ja kohtupraktika

Eestis reguleerivad perekonna ülalpidamiskohustust Eesti Vabariigi põhiseadus (PS), perekonnaseadus (PKS), kooseluseadus ja vähesel määral pärimisseadus (PärS). Käesolev analüüs käsitleb üksnes ülalpidamiskohustuse täitmist eakate inimeste suhtes.

PS § 27 lg 5 kohaselt on perekond kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest. PKS 96 määratleb isikute ringi, kes on kohustatud ülalpidamist oma pereliikmetele andma - ülalpidamist on kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased (*ülalpidamiskohustuslased*). Lisaks on ülalpidamist õigustatud saada abikaasa vastavalt PKS §-le 16 ja lahutatud abikaasa kooskõlas PKS §-dega 72-79.

Õigus saada ülalpidamist võib aga tuleneda ka perekonnaliikmete või teiste isikutega sõlmitud kokkulepetest. Elukaaslastele PKS täna vastastikuseid ülalpidamiskohustusi ette ei näe (välja arvatud ülalpidamine lapse sünni korral), samuti ei näe PärS elukaaslastele ette seadusjärgset pärimisõigust. Praktikast on nimetatud asjaolu toonud kaasa ebaõiglaseid olukordi, muuhulgas just eaka inimese ülalpidamise seisukohast. Nt kaks eakat on elanud aastakümneid koos vabaabielus, pärast ühe elukaaslase surma pärivad kogu vara, ka ühise eluaseme surnud elukaaslase kaugemad sugulased. Juhul, kui üleelanud elukaaslasel endal sugulasi ei ole, kellel oleks perekonnaseaduse järgi ülalpidamiskohustus, läheb ilma koduta jäänud isiku eest hoolitsemise kohustus üle riigile.

Riigi kohustus tagada puudust kannatavale isikule abi tekib reeglina alles pärast seda, kui isik ise ja tema perekond seda teha ei suuda.¹ Seega ei ole kindlasti põhiseadusega kooskõlas praktika, mille kohaselt jätab kohalik omavalitsus (KOV) eaka abita, viidates, et tal on perekonnaliikmed, kellelt on võimalik ülalpidamist nõuda.²

PKS § 100 lg 1 kohaselt antakse ülalpidamist üldjuhul raha perioodilise maksimisega (elatis), v.a koos elavad abikaasad. Kui selleks on mõjuv põhjus, võib kohustatud isik nõuda, et tal võimaldataks anda ülalpidamist muul viisil. Juhul, kui ülalpidamist saada õigustatud isikule siiski ei sobi, et ülalpidamist antakse muul viisil, nt isiku hoolduse näol, on õigustatud isikul õigus sellest keelduda.

Vastavalt PKS § 97 lg-le 3 on ülalpidamist õigustatud saada abivajav üleneja sugulane, kes ei ole võimeline ennast ise üleval pidama. See tähenda, et kehtib enese ülalpidamise põhimõte, mille kohaselt saab ülalpidamist perekonnaliikmetelt nõuda alles siis, kui isik ei ole võimeline enda ülalpidamise eest ise hoolitsema. Ülenejateks sugulasteks, kes on õigustatud abi saama oma alanejatelt sugulastelt, on vanemad ja vanavanemad.

¹ RKPJKo 3-4-1-7-03, p 18; L. Arrak. A. Kivioja. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? - Juridica V 2017, lk 280.

² Vt nt "Õiguskantler taunis Narvas sotsiaalteenuseid piiravaid õigusakte". 25.9.2017. Kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/et/%C3%B5iguskantsler-taunis-narvas-sotsiaalteenuseid-piiravaid-%C3%B5igusakte>.

Kui vaadata PKS-i regulatsiooni, reguleerib ainult üks säte konkreetselt vanema ülalpidamiskohustust ja ka siin on jutt ülenejatest ja alanejatest sugulastest, s.t PKS-i vanema ülalpidamiskohustus on õiguslikult väga nõrgalt reguleeritud. Siit võib tekkida praktikas PKS-i kohaldamisel küsimusi, kuivõrd kohalduvad vanema ülalpidamiskohustusele teised ülalpidamiskohustust reguleerivad PKS-i sätted. Õiguslikult on vanemate ülalpidamiskohustus ka Saksa õiguses nõrgalt reguleeritud, mis võib üksikute küsimuste üle otsustamisel tuua kaasa rangemad kriteeriumid (nt kuivõrd peaks lasuma mittetöötaval lapsel kohustus oma vanema ülalpidamiseks tööle minna³, vt selle kohta lähemalt vastused näidisküsimustele). Eesti õiguskirjanduses on nt tõstatatud ühe küsimusena, et "[s]ee, kui palju peab ülalpidamiseks kohustatud isik seejuures oma vajadusi piirama ja kas see võiks olla ühelt poolt abielust ja registreeritud kooselust ning teiselt poolt sugulusest tuleneva ülalpidamiskohustuse puhul erinev, ei ole siiski üheselt selge."⁴ "Mis puudutab kohustatud isiku kohustust võõrandada ülalpidamiskohustuse täitmiseks oma vara, siis selgelt tuleneb PKS § 74 lõike 2 teisest lausest selline kohustus lahutatud abikaasale, kuid oluliselt piiratumalt kui abielu ajal. Sugulaste kohta samasugune säte puudub. Siiski tuleks ilmselt ka sugulaste puhul eeldada, et nad vajaduse korral ülalpidamiskohustuse täitmiseks oma vara võõrandavad, kuid seda siiski üksnes niivõrd, kuivõrd sellega ei ohustata nende elulaadi ega toimetulekut tulevikus."⁵ Saksa ülalpidamisõiguse mõtte kohaselt ei ole siin tegemist lüngaga, vaid teadlikult nõrgemalt reguleeritud valdkonnaga, arvestades just vanema ja lapse vahelist suhet kui teistsugust võrreldes lahutatud abikaasade vahelise suhtega, mistõttu on ka vanema ja lapse vahelises suhtes seaduse nõuded rangemad ehk laps ei saa erinevalt lahutatud abikaasast reeglina tugineda analoogia korras sellisele vara võõrandamise piirangule, nagu on ette nähtud lahutatud abikaasale, s.t et lahutatud abikaasa peab oma vara võõrandama vaid siis, kui see on majanduslikult otstarbekas.

Ülalpidamise saamiseks, peab isik tõendama, et tal puuduvad piisavad rahalised sissetulekud ja vara (nii vallas- kui kinnisvara), mille arvel oleks võimalik oma tavapäraseid vajadusi rahuldada. Kinnisvaraks on kinnistusraamatusse kantud maatükk, maja või korter. Vallasvaraks on igasugune muu vara, nt auto, maalid, äriühingute osad või aktsiad.

Kooskõlas PKS § 99 lg-ga 1 määratakse ülalpidamise ulatus kindlaks ülalpidamist saama õigustatud isiku vajadustest ja tema tavalisest elulaadist lähtuvalt.

Lahutatud abikaasade puhul sätestab PKS § 74 lg 1, et ülalpidamise suurus määratakse kindlaks ülalpidamist saama õigustatud abikaasa tavapärasest eluvajadusest lähtudes ning arvestades ka abikaasade varalist seisundit ja elutingimusi abielu ajal. Kohus võib jätta abikaasade senise varalise seisundi arvesse võtmata või arvestada seda ainult teatud ajavahemikku silmas pidades, kui senisest varalisest seisundist lähtumine kogu ülalpidamiskohustuse ajal ei oleks abielu kestust ning majapidamise ja sissetuleku hankimise korraldust arvesse võttes mõistlik. Kuigi Riigikohus on lahutatud abikaasa ülalpidamise ulatuse määramisel leidnud, et aluseks tuleks võtta õigustatud isiku tavapäraseid mõistlikud vajadused,⁶ on kahjuks tekkinud kehtiva seaduse sõnastuse tõttu

³ Reinken. BeckOK, § 1601 BGB. 43. Edition: Stand 15.06.2017, Rn 22.

⁴ L. Arrak. A. Kivioja. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? - Juridica V 2017, lk 291.

⁵ L. Arrak. A. Kivioja. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? - Juridica V 2017, lk 291-292.

⁶ Riigikohtu 13.03.2013. a lahend 3-2-1-10-13, p 15.

olukord, kus õiguskirjanduses viidatakse ikkagi konkreetselt seaduse sõnastusele, mis lähtub põhimõttest, et lahutatud abikaasade vahel peaks edasi valitsema nii tugev solidaarsus, et ülalpidamiskohustuse ulatuse hindamisel tuleks arvestada ka abikaasade varalist seisundit ja elutingimusi abielu ajal.⁷ Eesti kehtiv perekonnaseadus koostati Saksa õiguse eeskujul ning lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustuse regulatsiooni aluseks oli vana Saksa õiguse regulatsioon, mis lähtus põhimõttest, et "korra arstiprouaks saanud isik võib selleks jääda elu lõpuni". 2008. aastal toimus aga Saksa õiguses ulatuslik ülalpidamisõiguse reform, mille käigus toodi seadusesse sisse oluliselt tugevamalt enese ülalpidamise põhimõte. Abikaasa tugevast positsioonist lähtub veel ka PKS § 98 regulatsioon, kus abikaasa on võrdsustatud alaealise lapsega, samuti annab see säte põhjendamatult tugeva positsiooni lahus elavale, aga mitte lahutatud abikaasale. Siit tulenevalt on uuringu autorite seisukoht, et Eesti õiguses vajab segaduse vältimiseks lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustuse reeglistik sellest vaatepunktist reformimist.

Olukorras, kus ülalpidamist saama õigustatud isikuid on mitu ja ülalpidamiskohustuslane ei ole võimeline neile kõigile ülalpidamist andma, eelistatakse vastavalt PKS § 98 alaealist last ja abikaasat teistele ülalpidamist saama õigustatud sugulastele. Nimetatud asjaolu omab praktikas olulist tähtsust, kuivõrd ülalpidamiskohustuse hindamisel tuleb arvesse võtta kõiki isiku poolt juba ülalpeetavaid ja nende ülalpidamiseks vajalikke kulutusi. Nt juhul, kui täisealisel lapsel on endal alaealise lapse ülalpidamiskohustus ja samal ajal oma ema ülalpidamiskohustus ja mõlema ülalpidamiseks rahalisi vahendeid ei piisa, vabaneb täisealine laps oma ema ülalpidamiskohustusest. Juhul, kui eakal inimesel on abikaasa, on viimane vastavalt PKS § 107 kohustatud andma ülalpidamist enne abivajava isiku sugulasi. Nagu eelpool märgitud, on ülalpidamist kohustatud andma esimese ja teise astme alanejad ja ülenejad sugulased, kelleks on täisealised lapsed ja lapselapsed ning elusolevad vanemad ja vanavanemad. Teistel sugulastel ülalpidamiskohustus puudub.

Kui eaka isiku enda vahenditest ei piisa tema ülalpidamiseks, ta on pöördunud abi saamiseks KOV-i poole ning KOV on eakale tasulisi sotsiaalteenuseid osutanud, tekib küsimus KOV-i tagasinõude võimalusest eaka sugulaste vastu. Sellisel juhul on ülalpidamiskohustuse täitnud kolmas isik. Riigikohtu hinnangul⁸ võib VÕS § 78 lg 1 esimese lause järgi kolmas isik täita võlgniku kohustuse, kui võlgnik ei pea kohustust seadusest, tehingust või kohustuse olemusest tulenevalt täitma isiklikult. Kuivõrd PKS-ist ei tulene, et ülalpidamiskohustuslane peab täitma ülalpidamiskohustust isiklikult ning see ei tulene Riigikohtu hinnangul ka ülalpidamiskohustuse olemusest, saab VÕS § 78 lg 1 järgi kolmas isik täita ka võlgniku ülalpidamiskohustuse ülalpidamist saama õigustatud isikule. Seejuures võib kohustuse täitnud kolmas isik esitada VÕS § 78 lg 4 kohaselt tagasinõude või nõuda täitmiseks tehtud kulutuste hüvitamist üksnes juhul, kui see tuleneb seadusest või võlgniku ja kolmanda isiku vahelisest suhtest, muu hulgas tulenevalt alusetust rikastumisest või käsundita asjaajamisest. Kuna hetkel PKS või sotsiaalhoolekande seadus (SHS) sellist alust tagasinõude tekkeks ette ei näe, tulebki kohaldamisele nt käsundita asjaajamise normistik. Õigusselguse huvides oleks ehk põhjendatud, kui selline säte oleks seaduses kirjas, samas ei eksisteeri ka regulatsiooni

⁷ Vt *status quo* ja lahutatud abikaasa senise elustandardi säilitamise põhimõttest lähemalt L. Arrak. A. Kivioja. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? - *Juridica V* 2017, lk 287jj.

⁸ RKTkm 3-2-1-67-15, p 12.

lünka - KOV-id on vajadusel nõudeid lähtuvalt Riigikohtu praktikast selles küsimuses juba esitanud. Seaduse tasandil puudub hetkel aga säte, mis annaks KOV-ile nõuemenetluses õiguse kontrollida, kas ülalpidamiskohustuslase majanduslik seisund võimaldaks üldse õigustatud isikule ülalpidamist anda. PKS § 104 on ette nähtud sugulaste vaheliste nõuete puhul teabe andmiseks varalise seisundi kohta. Kohtumenetluses vaidluse korral saab kohus TsMS § 230 lg 4 järgi kohustada poolt esitama andmed ja dokumendid oma varalise seisundi kohta ning TsMS § 230 lg 5 järgi saab kohus nõuda ka ise asjakohastelt asutustelt teavet.⁹ Kui vaadata KOV-ide poolt vastu võetud asjassepuutuvaid korraldusi, on nendes ette nähtud, et KOV-il on õigus nõuda teabe andmist või nõusolekut teabe saamiseks. Saksa õiguses on SGB XII § 94, mis näeb ette sellise tagasinõude õiguse sotsiaalabi osutajale ülalpidamiskohustuslasest sugulase vastu ning see säte näeb ka ette teabe andmise kohustuse ülemineku sotsiaalabi osutajale. Seejuures on toodud loetelu olukordadest, millal üleminek on välistatud (nt kaitstakse ülalpidamiskohustuslast, kes on rase või hooldab enda kuni kuueaastast last). SGB II § 33 lg 2 lause 3 järgi läheb nõue ainult siis üle, kui kohustatud isiku sissetulek ületab teatud etteantud summa (et mitte põhjustada kohustatud isikule abivajaduse tekkimist). SGB XII § 43 näeb ette, milliseid sissetulekuid ei arvestata nõude üleminekul. Saksa õigus tagab eakale alates 65. eluaastast (SGB XII §-d 41-43) eraldi sotsiaalteenusena nõu põhivajaduste katmise (Grundsicherungsleistung), mille ulatuses nt ei nõuta ka lastelt tagastamist, kui nõue läheb eakalt üle sotsiaalabi andjale. See loetakse lisaks pensionile eaka sissetulekuks.

PKS § 102 lg 1 kohaselt vabaneb isik ülalpidamiskohustustest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist. Hiljutises Tartu Ringkonnakohtu lahendis on kohus asunud seisukohale, et ülalpidamist andma kohustatud isik ei ole kohustatud võõrandama oma perekonna elukohaks olevat kinnisasja ülalpidamiskohustuse täitmiseks, kuivõrd see kahjustab kohustatud isiku tavapärast elukorraldust.¹⁰ Tegemist oli täisealise lapse ülalpidamiskohustuse täitmisega oma ema suhtes.

Kui isikul ei ole võimalik ülalpidamiskohustust täita PKS § 102 lg-s 1 toodud põhjusel, annab ülalpidamist sugulane, kes on seda kohustatud tegema järgmisena vastavalt PKS § 106 lg-le 1. Sama situatsioon kehtib ka juhul, kui esimeses astmes kohustatud sugulase vastu ei ole võimalik ülalpidamisnõuet esitada või kui ülalpidamise väljamõistmist on ülemäära raske saavutada (PKS § 106 lg 2).¹¹ Praktikast on KOV-idel tekkinud küsimus, kui kaugelt on võimalik ülalpidamiskohustuse nõude esitamisega minna? Nt kas olukorras, kus eaka inimese täisealisel lapsel ja ka täisealisel lapselapsel ei ole võimalik ülalpidamiskohustust täita, tuleks nõue esitada kaugemate ülenejate või alanejate sugulaste vastu. Kuivõrd PKS § 96 kohaselt on ülalpidamiskohustusega isikute ring piiratud täisealiste esimese ja teise astme alanejate ja ülenejate sugulastega, ei ole võimalik ülalpidamist nõuda nõ kaugematelt sugulastelt.

PKS § 103 kohaselt võib kohus kohustatud isiku ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastada või täitmist ajaliselt piirata või elatise suurust vähendada, kui kohustuse

⁹ RKTkm 3-2-1-10-13, p 18.

¹⁰ Tartu Ringkonnakohtu 26.01.2016 lahend tsiviilasjas nr 2-15-2555, p 14.

¹¹ Riigikohtu 19.10.2011 lahend 3-2-1-75-11, p 17.

täitmist on äärmiselt ebaõiglane nõuda. Sama sätte alusel on kohtupraktikas ülalpidamiskohustusest vabastatud alanejaid sugulasi, kelle suhtes on õigustatud isik rikkunud jämedalt oma ülalpidamiskohustust ega ole osalenud nende kasvatamises¹². Tartu Ringkonnakohtus on nimetatud lahendis kohaldanud PKS § 103 lg-t 1 tervikuna ning leidnud, et laste suhtes oleks äärmiselt ebaõiglane nõuda vanema ülalpidamiskohustuse täitmist. Ühe lapse suhtes on käsitletud PKS § 103 lg 1 p-i 2 kohaldamist, mille kohaselt võib kohus kohustatud isiku ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastada või täitmist ajaliselt piirata või elatise suurus vähendada, kui kohustuse täitmist on äärmiselt ebaõiglane nõuda, eelkõige kui õigustatud isik on jämedalt rikkunud oma ülalpidamiskohustust ülalpidamiskohustuslase vastu. Kusjuures maakohtu hinnangul ei saa väita, et PKS § 103 lg 1 p 2 tähenduses oleks vanem lapse suhtes ülalpidamiskohustust jämedalt rikkunud, kuna isa, kelle juures laps kasvas, ei soovinudki emalt, kes pere juurest lahkus, ülalpidamises osalemist. Ringkonnakohtus jõudis teistsugusele järeldusele. Lõppkokkuvõttes leidsid mõlemad kohtud, et PKS § 103 lg 1 tervikuna võimaldab kõikide laste vabastamist ülalpidamiskohustuse täitmisest oma ema suhtes, kuna antud olukorras oleks äärmiselt ebaõiglane nõuda ülalpidamiskohustuse täitmist vanemale, kes oma laste kasvatamises ei ole osalenud.

Riigikohtu praktika valguses on küsitav, kas ülalpidamiskohustuse jämedaks rikkumiseks saab lugeda olukorda, nagu ringkonnakohtu lahendis kirjeldatud, kus isa, kelle juures laps kasvas, kinnitas korduvalt emale, kes pere juurest lahkus, et ta ei soovi lapsele ülalpidamist. Riigikohtu hinnangul¹³ tekib vanema ja lapse vahel PKS § 96 ja § 97 p 1 järgi võlasuhe, millest tuleneb vanema kohustus last ülal pidada ning lapse õigus nõuda igal ajal kuni täisealiseks saamiseni vanemalt selle kohustuse täitmist. Lapse ülalpidamine tähendab lapse igapäevaste vajaduste rahuldamist ja tema arenguks piisavate vahendite tagamist. Kui vanem elab lapsega koos, rahuldab ta lapse vajadused vahetult. Kui vanem ei ela lapsega koos või ei osale lapse kasvatamises, täidab ta PKS § 100 lg 2 järgi ülalpidamiskohustust lapsele elatist makstes. Seejuures tuleb elatist maksta PKS § 100 lg 4 järgi iga kalendrikuu eest ette. Kuna ülalpidamishõlme on suunatud õigustatud isiku, sh lapse igapäevaste vajaduste järjepidevaks rahuldamiseks vajalike vahendite saamisele, on ülalpidamishõlme eesmärgiks tagada isiku toimetulekuks vajalikud vahendid eelkõige õigustatud isiku olemasolevate ja tulevaste vajaduste rahuldamiseks. Sellest tulenevalt peab õigustatud isik (sh lapse õiguste ja huvide kaitseks teda kasvatav hooldusõiguslik vanem) järjepidevalt nõudma kohustatud isikult (sh lapse teiselt vanemalt) ülalpidamiskohustuse täitmist. Kui on alust eeldada, et kohustatud isik ei täida ülalpidamiskohustust, saab õigustatud isik esitada kohtule hagi tulevikus sissenõutavaks muutuva ülalpidamiskohustuse täitmiseks TsMS § 369 mõttes. Üksnes sel moel on võimalik tagada, et ülalpidamishõlme esitamine täidab oma eesmärgi ja õigustatud isiku vajaduste tekkides on olemas vajalikud vahendid nende rahuldamiseks. Kuigi tavapärase võlasuhte puhul saab võlausaldaja nõuda võlgnikult eelkõige kõigi sissenõutavaks muutunud kohustuste täitmist, on ülalpidamiskohustuse täitmise nõudeõigus ülalpidamishõlme eripära ja eesmärgi tõttu sissenõutavaks muutunud kohustuste osas oluliselt piiratud. PKS § 108 järgi võib õigustatud isik nõuda ülalpidamiskohustuse täitmist ja kohustuse täitmata jätmise tõttu tekkinud kahju hüvitamist tagasiulatuvalt kuni ühe aasta eest enne elatishagi kohtule esitamist.

¹² Tartu Ringkonnakohtu 26.01.2016 lahend tsiviilasjas nr 2-15-2555, p-d 12 ja 13, Tallinna Ringkonnakohtu 03.05.2016. lahend tsiviilasjas nr 2-15-3295, p-d 33 ja 34.

¹³ RKTkm 3-2-1-136-13, p 11. Samuti RKTkm 3-2-1-35-16.

Riigikohtu hinnangul on nimetatud sätte mõtteks kaitsta ülalpidamiseks kohustatud isikut tagantjärgi esitatud ulatuslike ülalpidamisnõuete eest, mille rahuldamine ei täidaks enam õigustatud isiku ülalpidamise ülesannet ning paneks kohustatud isiku tõenäoliselt äärmiselt raskesse majanduslikku olukorda. Seega, kui vanem, kes lapsega koos elab, ei ole teiselt lahus elavalt vanemalt ülalpidamist nõudnud (õiguslikult relevantne saab sellisel juhul olla ainult selline põhjendus, et lapse vajadused on kaetud ning laps lahus elavalt vanemalt ülalpidamist ei vaja, mitte aga põhjendus, et lapsega koos elav vanem ei soovigi lahus elava vanema osalemist lapse elus), siis PKS mõtte ja ülalpidamisõiguse olemuse järgi ülalpidamisnõue kustub, ainult piiratud ulatuses on võimalik tagantjärele nõuete esitamine (ühe aasta jooksul).

Seega annab kehtiv PKS § 103 kohtutele laia otsustusruumi, kehtestades lahtise loetelu, erinevalt Saksa õigusest, kus on ette nähtud kolm võimalust ülalpidamiskohustusest vabastamiseks või selle piiramiseks, kusjuures nii kohtupraktika kui ka õiguskirjandus rõhutab, et tegemist peab olema väga erandlike olukordadega.

Kehtiva PKS sõnastuse kohaselt on ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastamine üksnes kohtu pädevuses. Praktikas on KOV-id võtnud sotsiaalteenuste eest tasumise kohustuse enda kanda olukordades, kus ülalpidamiskohustuslasel ei ole majanduslikult võimalik sotsiaalteenuste eest tasuda või kui seda oleks temalt äärmiselt ebaõiglane nõuda (vt. allpool punkti 1.2.). Mõistlik ja otstarbekas on kindlasti see, kui KOV enne sugulaste vastu nõude esitamist hindab, kas nõude rahuldamisel kohtus oleks üldse perspektiivi. Vastavalt SHS §-le 16 on KOV-il võimalus tasu suurust kaaluda ning põhimõtteliselt võib see tähendada ka tasu võtmisest loobumist.¹⁴ Küsitav on aga KOV-idele sellise õiguse andmine seaduse alusel, kuna sellises olukorras tekib paratamatult huvide konflikti oht. Selle küsimuse otsustamisega kaasnevad olulised õiguslikud tagajärjed - kui kohustuslane vabaneb, ei tule tema asemele ka tema alaneja sugulane, samuti on PKS § 103 kohaldamisel tegemist süü küsimuse üle otsustamisega, huvide kaalumise ja ning põhiseaduse järgi mõistab õigust kohus, samuti ei nõua seadus ülalpidamiskohustusest vabastamise tuvastamiseks eraldi menetlust, vaid tavapäraselt on kohustuslasel võimalik esitada vastuväide nõude üleminekmisel sotsiaalabi osutajale. PKS § 103 kohaldamine eeldab väga põhjalikku puudutatud isikute õiguste ja huvide kaalumist, kusjuures arvestada tuleb ka asjaoluga, et vabastamise korral langeb isiku ülalpidamise kohustus riigile. Sellist kaalumist ei saa teostada õigusteadmisteta isikud. PKS § 103 mõtte on ikkagi, et see sätte tuleb kohaldamisele erandjuhtudel, samuti näeb norm ette, et eelkõige tuleks kaaluda hoopis ülalpidamiskohustuse piiramist, Eesti praktikat vaadates on pigem vabastatud täielikult ülalpidamiskohustusest. Punktis 1.2. all välja toodud informatsiooni kohaselt on Pärnu KOV-i praktikas vaid 10%-l juhtudest sugulased ülalpidamiskohustusest vabastatud, mistõttu ei ole ka põhjendatud väide, et kohtusse pöördumine antud juhul oleks liialt koormav ja kulukas.

Ülalpidamiskohustuse piiramise või äralangemise näeb ette ka PKS § 76 lahutatud abikaasa puhul. Erinevalt lahutatud abikaasast aga ei või abivajaja esitada ülalpidamisnõuet teiste ülalpidamiskohustuslastest sugulaste vastu (PKS § 103 lg 3), kui tema sugulased on äärmise ebaõigluse vältimiseks ülalpidamiskohustusest vabastatud, s.t ülalpidamiskohustuslasele langevas osas ülalpidamiskohustus langeb ära ning ei lähe teistele sugulastele üle.

¹⁴ L. Arrak. A. Kivioja. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? - Juridica V 2017, lk 282.

Lisaks alanejate ja ülenejate sugulaste ülalpidamiskohustusele, näeb PKS ette ka abikaasa ülalpidamiskohustuse. PKS 16 lg 1 kohaselt on abikaasad kohustatud vastastikku oma töö ja varaga perekonda üleval pidama. Perekonna ülalpidamine hõlmab tegevust ja rahalisi panuseid, mis on perekonna elutingimuste kohaselt vajalikud ühise majapidamise kulude katteks ning kummagi abikaasa ja nende ülalpeetavate laste tavapärase ning erivajaduste rahuldamiseks. Riigikohus on asunud seisukohale, et nimetatud sättest tuleneb abikaasade kohustus pidada ülal nii teineteist kui ka abikaasadega koos elavaid ühiseid lapsi. Abikaasa kohustus pidada ülal oma lahuselavaid lapsi tuleneb PKS §-st 96. Vastavalt PKS § 98 lg 2 on abikaasa võrdsustatud elatist saama õigustatud isikute järjekorras alaealise lapsega. Seega saab kehtiva PKS-i järgi pidada ülalpidamist andma kohustatud isiku suhtes tema abikaasat ja alaealisi lapsi samas järjekorras elatist saama õigustatud isikuteks.¹⁵

PärS § 132 kohaselt on pärandaja perekonnaliikmetel, kes elasid pärandaja surmani temaga koos ja said temalt ülalpidamist, õigus ühe kuu jooksul pärast pärandaja surma jätkata ühise majapidamise esemete kasutamist ja saada pärandi arvel ülalpidamist.

1.2. KOV-ide roll ja praktika

Vastavalt PS §-ile 28 on Eesti kodanikul õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus.

2016. aastal jõustus Eestis uus sotsiaalhoolekande seadus (SHS), mille § 5 lg 1 kohaselt on isikule kohustatud sotsiaalteenuste, sotsiaaltoetuste, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi andmist korraldama isiku rahvastikuregistrisse kantud elukoha järgne kohaliku omavalitsuse üksus.

Vastavalt SHS 2. peatüki 2. jaos sätestatule, osutavad KOV-id kümmet alljärgnevat sotsiaalteenust:

- 1) koduteenus;
- 2) väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus;
- 3) tugiisikuteenus;
- 4) täisealise isiku hooldus;
- 5) isikliku abistaja teenus;
- 6) varjupaigateenus;
- 7) turvakoduteenus;
- 8) sotsiaaltransporditeenus;
- 9) eluruumi tagamine;
- 10) võlanõustamisteenus.

Eakatele inimestele osutavad KOV-id kõige sagedamini koduteenust ja üldhooldusteenust.

¹⁵ Riigikohtu 25.05.2011 lahend 3-2-1-37-11, p 15.

SHS § 14 lg 1 kohaselt on KOV kohustatud kehtestama sotsiaalhoolekandeline abi andmise korra, mis peab sisaldama vähemalt sotsiaalteenuste ja -toetuste kirjeldust ja rahastamist ning nende taotlemise tingimusi ja korda.

Sotsiaalteenuse saamiseks peab abivajaja pöörduma KOV-i poole, kes selgitab välja isiku abivajaduse ja sellele vastava abi. Abivajaduse väljaselgitamisel lähtutakse terviklikust lähenemisest isiku abivajadusele, võttes arvesse tema toimetulekut ja ühiskonnaelus osalemist mõjutavaid asjaolusid (SHS § 15 lg 1 ja 2). Et tagada PS-ist tulenev isikute võrdne kohtlemine, on KOV kohustatud hindama iga pöörduja abivajadust.

SHS § 16 lg 1 kohaselt võib isikult võtta sotsiaalteenuse eest tasu, mille suurus oleneb sotsiaalteenuse mahust, teenuse maksumusest ning teenust saava isiku ja tema perekonna majanduslikust olukorrast. Tasu võtmise otsustab teenuse eest tasuv või teenust osutav asutus. Sotsiaalteenuse eest võetava tasu suurus ei tohi olla teenuse saamise takistuseks, mistõttu ei saa KOV keelduda isikule sotsiaalteenuse osutamisest põhjusel, et abivajajal endal või tema perekonnal ei ole võimalik teenuse eest tasuda. Sellisel juhul kannab teenuse kulud KOV.

Mõned praktilised näited, kuidas toimub koduteenuse ja ööpäevaringse hooldusteenuse eest tasumine Pärnu ja Tartu KOV-ides:

Pärnu linnavalitsus:

Koduteenuse eest tasumine

Pärnu linnavolikogu poolt 15.06.2017.a. vastu võetud „Koduteenuse osutamise kord“¹⁶ (edaspidi: **koduteenuse kord**) § 9 lg 1 kohaselt osutatakse koduteenust soodushinnaga rahvastikuregistri andmetel Pärnu linnas elavatele isikutele, kellel puuduvad piisavad rahalised vahendid või kelle omandis ei ole kinnis- või vallasvara, mida on võimalik kasutada teenuse eest tasumiseks, ja kellel ei ole perekonnaseadusest tuleneva ülalpidamiskohustusega lähedasi või kelle perekonnaseadusest tuleneva ülalpidamiskohustusega lähedastel ei ole mõjuvatel tervislikel, majanduslikel või muudel põhjustel võimalik täita neile perekonnaseadusega pandud ülalpidamiskohustust.

Vastavalt koduteenuse korra § 9 lg 2 loetakse piisavateks rahalisteks vahenditeks sissetulekut, mis on ühes kuus leibkonna liikme kohta suurem kui Vabariigi Valitsuse poolt kehtestatud (kuupalga) alammäär. Sotsiaallosakond võib erandina mõjuvatel põhjustel otsustada osutada isikule koduteenust tasuta (koduteenuse kord § 9 lg 3). Vabariigi Valitsuse poolt kehtestatud kuupalga alammäär on 2017. aastal 470 eurot.

Ööpäevaringse hooldusteenuse eest tasumine

Pärnu linnavolikogu poolt 19.04.2012 vastu võetud „Ööpäevaringse hooldusteenuse osutamise kord“¹⁷ (edaspidi: **ööpäevaringse hoolduse kord**) § 12 lg 2 kohaselt on teenuse saaja omaosalus 85% kuni 100% pensionist ja muudest sissetulekutest ning 100% temale makstavatest sotsiaaltoetustest. Kui teenuse saaja omaosalus ei kata

¹⁶ Kättesaadav internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/427062017014>.

¹⁷ Kättesaadav internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/427042012002?leiaKehtiv>.

teenuse maksumust, tasuvad puuduoleva osa seadusjärgsed ülalpidajad, hoolduskohustusega isikud, nende puudumisel KOV. Kui teenuse saaja kasutuses või omandis on rahalisi vahendeid, vallas- või kinnisasju, mis võimaldavad teenuse eest tasuda, tasub ta hooldusteenuse eest täies ulatuses. Juhul, kui isiku vallas- või kinnisasjade müügist saadud rahalised vahendid on lõppenud, kaetakse hooldusteenuse maksumus osaliselt linnaeelarvelistest vahenditest (ööpäevaringse hoolduse kord § 12 lg 3 ja 4).

Pärnus toimub ööpäevaringse hooldusteenuse eest tasumine praktikas järgmiselt:

- 1) Abivajaja omaosalus on üldjuhul 85% pensionist ja 100% sotsiaaltoetusest.
- 2) Kui punktis 1 toodud summadest ei piisa teenuste eest tasumiseks, hinnatakse abivajaja majanduslikku võimekust tasuda kulud muudest abivajaja sissetulekutest või vara arvelt. Selleks esitab abivajaja oma pangakonto väljavõtte, millelt nähtuvad isiku igakuised sissetulekud ja kohustused. Vallas- ja kinnisvara olemasolu kontrollib KOV reeglina erinevatest registritest, sh äriregistrist, ARK-ist ja kinnistusraamatust. Kui isik vajab ööpäevaringset hooldusteenust ja tal on kinnisvara, mida on võimalik kas realiseerida või välja üürida tulu saamise eesmärgil, kaetakse puuduolev teenuse tasu kinnisvara või sellelt saadava üüritulu arvelt. Kinnisvara küsimustega tegeleb abivajaja ise, eeldusel, et ta on teovõimeline ja selleks füüsiliselt suuteline. Juhul, kui isik on piiratud teovõimega, tegeleb selliste küsimustega tema eestkostja. Juhul, kui isik on küll teovõimeline aga ei ole füüsiliselt võimeline või ei soovi kinnisvara küsimustega ise tegeleda, volitatakse üldjuhul mõnda sugulast seda tegema volitaja eest. Kinnisasja müügiks vajalik volikiri peab olema notariaalselt tõestatud. Sellist volikirja saab allkirjastada notaribüroos. Juhul, kui isikul ei ole võimalik notaribüroosse minna, on võimalik kutsuda notar endale koju või hooldekodusse, et vastavat toimingut läbi viia.
- 3) Kui abivajaja majandusliku võimekuse hindamise käigus selgub, et isikul ei ole täiendavaid sissetulekuid ega vara, mille arvel saaks teenuste eest tasuda, pöördub KOV abivajaja perekonnaliikmete poole, kellel on PKS-st tulenev üleneja sugulase ülalpidamiskohustus.
- 4) KOV pöördub abivajaja täisealiste laste ja lastelaste poole ettepanekuga tasuda puudujääv osa sotsiaalteenuse maksumusest. KOV hindab ülalpidamiskohustuslase varalist olukorda sarnasel viisil - pangakonto väljavõtted, varade nimekiri, teised ülalpeetavad jne.
- 5) Juhul, kui abivajaja lastel või täisealistel lastelastel ei ole majanduslikust olukorrast lähtuvalt võimalik ülalpidamist anda või nad esitavad kirjaliku vastuväite ja paluvad vabastada end ülalpidamiskohustuse täitmisest tulenevalt asjaolust, et õigustatud isik on nende suhtes rikkunud ülalpidamiskohustust, võtab KOV sotsiaalteenuse eest tasumise kohustuse enda kanda.

Igat juhtumit hinnatakse eraldi ja mingit kindlat summat, mis peaks isikule pärast ülalpidamiskohustuse täitmist kätte jääma, sätestatud ei ole. Pärnu KOV-ilt saadud informatsiooni kohaselt on ca 90% juhtumite puhul perekonnaliikmed so. täisealised lapsed või lapselapsed nõus kulunud katma ja ca 10% juhtumitest võtab KOV tasumise enda kanda. Olukorras, kus on näha, et ülalpidamiskohustusega isiku majanduslik

olukord võib aja jooksul muutuda paremaks või saab ülalpidamiskohustuslane täisealiseks, korraldab KOV uue majandusliku võimekuse kontrolli.

Tartu linnavalitsus:

Koduteenuse eest tasumine

Tartu linna elanikele, kellel ei ole seadusjärgseid ülalpidajaid või kelle seadusjärgsed ülalpidajad ei ela Tartus, on koduteenuse osutamine hetkel tasuta. Kui isikul on ülalpidamiskohustusega lähedasi Tartus, on teenus isikule 100% tasuline. Samas on KOV ikkagi vabastanud lähedasi ülalpidamiskohustuse täitmisest, kui neil ei ole majanduslikult võimalik ülalpidamist anda või on nt tegemist puudega isikuga.

Ööpäevaringse hooldusteenuse eest tasumine

Tartu linnavalitsuse korraldusega nr 384 on 9.04.2013 vastu võetud „Omaosaluse määra kehtestamine ööpäevaringse hooldusteenuse eest tasumisel“, mille kohaselt on isiku omaosaluse määr 95% pensionist ja sotsiaaltoetustest ning 100% muudest sissetulekutest.

Hooldekodus elava ülalpeetava vajaduste hulka kuulub ka teatud summas sularaha tagamine, millega katta igapäevaelu vajadusi mõistlikus ulatuses.

Inimeselt võetava tasu suuruse üle otsustamisel tuleb KOV-il jälgida, et "tasu võtmisel ei jääks inimene rahatuks ja tal ei ole võimalik oma elu üle otsustada ka väikeses ulatuses (nt täita viisakuskohustust ja pidada oma lapselast sünnipäeval meeles väikese kingitusega). Samuti peab arvestama, et inimesel jääks raha enda ja oma pere igapäevaseks toimetulekuks, sh oma alaealiste laste eest hoolitsemiseks. Kui seejärel nähtub, et inimesel pole ka pere osalusel teenuse eest tasumiseks piisavalt raha, tuleb KOV-il teenuse kulude katmises osaleda."¹⁸

Eestis näeb SHS § 73 lg 2 ette, et ööpäevaringset erihooldusteenust saavale isikule peab jääma pärast omaosaluse arvestamist isiklikuks kasutamiseks vähemalt 15% tema tuludest. Siit tõusetub küsimus, kuivõrd on selline Tartu linnavalitsuse korralduse regulatsioon kooskõlas SHS-iga ning PS-ist tuleneva õigusega inimväärsele elule?

Tartu linnavalitsuse kodulehelt nähtub, et pikaajalist ööpäevaringset hooldusteenust rahastatakse Tartu linna eelarvest isikule, kellel puuduvad seadusjärgsed ülalpidajad või kellel on lähedased, kelle võimalused ei ole vajaliku hoolduse kindlustamiseks piisavad. Praktikas toimub ööpäevaringse hooldusteenuse eest tasumine Tartus samamoodi nagu Pärnus. Küll aga lähtutakse Tartus majandusliku võimekuse hindamisel, et isikule peab pärast kõikide eluasemega seotud kohustuste (üür, laen vms) tasumist pereliikme kohta kätte jääma 1,5 Vabariigi Valitsuse poolt kehtestatud toimetuleku piirist, mis on esimese pereliikme kohta 130 eurot kuus.

¹⁸ Vt Õiguskantsleri seisukoht "Sotsiaalteenused kohalikus omavalitsuses, p 6. Kättesaadav: http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/sotsiaalteenused_kohalikus_omavalitsuses.pdf

Ülalpidamiskohustusest vabastatakse pereliikmed, (i) kellel ei ole majanduslikust olukorrast tulenevalt võimalik ülalpidamist anda või (ii) kelle suhtes on õigustatud isik rikkunud ülalpidamiskohustuse täitmist. Viimastel aastatel ei ole kohtu poole pöördutud, vaid on saadud pereliikmetega kohtuväliselt kokkuleppele või on KOV võtnud enda kanda sotsiaalteenuse eest tasumise kohustuse täies ulatuses.

Üha enam on probleemiks asjaolu, et eakad inimesed kingivad oma vara kas sugulastele, naabritele, töökaaslastele või tuttavatele, kes hiljem keelduvad abivajajale ülalpidamist andma.

Kuigi varasematest aastatest on kohtupraktikat, kus erinevad KOV-id on tasunud eaka inimese sotsiaalteenuste eest ja pöördunud seejärel kohtu poole ülalpidamiskohustuslase vastu käsundita asjaajamise sätete (võlaõigusseadus § 1018 lg 1 p 3) alusel, märkisid nii Tartu kui ka Pärnu spetsialistid, et mõistlikum on kohtuväliselt jõuda pereliikmetega kokkuleppele või võtta teatud juhtudel sotsiaalteenuste eest tasumine KOV-i enda kanda.

1.3. Põhiõiguste riive

PS § 27 kohaselt on perekond kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest. Isikute ring, kes on kohustatud ülalpidamist oma pereliikmetele andma, on kehtestatud PKS-is. Vastavalt PS § 28 on Eesti kodanikul õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Nimetatud sätetest tuleneb, et Eestis on ülalpidamiskohustus esmajärjekorras isiku pereliikmetel ja seejärel alles on isikul õigus riigi abile.

Kui isik pöördub KOV-i poole abi saamiseks, peab KOV igal juhul hindama isiku abivajadust, sõltumata sellest, kas isikul on pereliikmeid või mitte. Olukorras, kus KOV-i poole pöördunud isiku abivajadus jäetakse kaalumata vaid seetõttu, et tal on ülalpidamiskohustusega isikuid, rikutakse võrdsuspõhimõtet PS § 12 lg 1 tähenduses. Riigikohtu üldkogu otsuse kohaselt: „Põhiseaduse § 12 lõiget 1 tuleb tõlgendada ka õigusloome võrdsuse tähenduses – seadused peavad ka sisuliselt kohtlema kõiki sarnases olukorras olevaid isikuid ühtemoodi. Selles põhimõttes väljendub sisulise võrdsuse idee: võrdseid tuleb kohelda võrdselt ja ebavõrdseid ebavõrdselt. Kuid mitte igasugune võrdsete ebavõrdne kohtlemine pole võrdsusõiguse rikkumine. Keeldu kohelda võrdseid ebavõrdselt on rikutud, kui kaht isikut, isikute gruppi või olukorda koheldakse meelevaldselt ebavõrdselt. Kui on olemas mõistlik ja asjakohane põhjus, on ebavõrdne kohtlemine seadusloomes põhjendatud.“ Seega kui isik pöördub KOV-i poole, kuna tunnetab, et vajab abi igapäevaseks toimetulekuks, kuulub ta abivajavate isikute hulka.¹⁹

PS § 10 tuleneb igaühe õigus inimväärsele elule, mille üheks elemendiks on inimväärsete elutingimuste tagamine. PS § 28 lg 2 sätestab õiguse riigi abile puuduse korral. Riigikohus on asunud seisukohale, et PS § 28 lg 2 esimeses lauses on tagatud põhiõigus riigi abile puuduse korral, mis on sotsiaalriigi ja inimväärkuse põhimõtete üheks väljenduseks põhiseaduses. Üldise sotsiaalse põhiõigusena on põhiõigus riigi abile puuduse korral soorituspõhiõigus, mis annab kodanikule subjektiivse õiguse nõuda ja paneb riigile positiivse kohustuse anda abi, mis tagaks minimaalselt vajalikud vahendid

¹⁹ K. Dalton. Põlvnemisest tulenev üleneja sugulase ülalpidamiskohustus Bakalaureusetöö. TTÜ Tallinn, 2015.

äraelamiseks. PS § 28 lg 2 esimeses lauses sätestatud soorituspõhiõiguse riive seisneb põhiseaduslikult nõutud elatusmiinimumi tagamata jätmises.²⁰

On küsitav, kas käsitus, mille kohaselt lähtutakse isikute majandusliku võimekuse hindamisel enda või lähedase sotsiaalteenuste eest tasumiseks minimaalse elustandardi põhimõttest, on ikka kooskõlas PS sätestatud põhiõigusega inimväärsele elule. See ei pruugi nii olla.

PS § 32 sätestab õiguse omandikaitsele. Põhiõiguse riive küsimus võib kerkida olukorras, kus isik on kohustatud oma vallas- ja/või kinnisvara realiseerima, et tasuda enda sotsiaalteenuste eest. Kuivõrd kehtiva õiguse kohaselt on isik esmajärjekorras ise kohustatud end üleval pidama ja see on isiku vara arvelt võimalik, ei ole tegemist põhiõiguse riivega. Ülalpidamiskohustusega isikute puhul, oleks tegemist põhiõiguse riivega, kui isikut sunnitaks loobuma oma elukohaks olevast kinnisasjast sugulase ülalpidamiskohustuse täitmiseks. Vastav kohtupraktika puudub.

Probleemsed valdkonnad, kus võib esineda põhiõiguste riive

- Kuivõrd on tagatud õigus inimväärsele elule, kui omaosalus sotsiaalteenuste eest tasumisel on praktiliselt 100% sissetulekust?
- kas rikutud on võrdse kohtlemise põhimõtet, kui omaosaluse suurus on KOV-iti erinev?
- Kas on tagatud hooldekodus elava eaka võrdne kohtlemine teiste eakatega, kui mitte hooldekodus elav eakas saab enda toimetulekuks taotleda ka muid SHS-is sätestatud sotsiaalteenuseid, ennekoike tekib küsimus seoses õigusega elukohale?

Küsimus õigusselgusest

- KOV-ide praktikas on selgusetu, kuidas käituda, kui ülalpeetav on enda vara ära kinkinud.
- KOV-ide praktikas on osaline selgusetus, kas ja millise normi alusel nõuda sotsiaalteenuste kulude hüvitamist ülalpidamiskohustuslaselt tagasi.
- Selgusetu on küsimus KOV-i õigusest nõuda teavet ülalpidamiskohustuslaste varalise seisundi kohta.
- Selgusetu on, kas ülalpidamiskohustuse ulatuse määramisel, samuti ülalpeetava abivajaduse hindamisel ja ülalpidamiskohustuslase ülalpidamisvõimekuse hindamisel saab võtta aluseks statistilise elatusmiinimumi (KOV-ide praktika on siin erinev).
- Selgusetu on küsimus ülalpidamiskohustuslaste täpsest järjekorrast (PKS § 105).
- Selgusetu on küsimus, kuivõrd peab sugulasest ülalpidamiskohustuslane oma vajadusi piirama võrreldes lahutatud abikaasaga.

²⁰ Riigikohtu Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 5. mai 2014. a kohtuotsus 3-4-1-67-13.

II NÄIDISKÜSIMUSED

NB! Tegemist on õigusvõrdleva analüüsiga, mistõttu leiab analüüsist viiteid Saksa õiguskirjandusele ja kohtupraktikale. Viited Saksa õigusele on abistava iseloomuga, st neid võib kasutada abimaterjalina PKS-i tõlgendamiseks, sealjuures tuleb kindlasti lisaks arvestada Eesti õiguskirjanduse, seadusloome materjalide, õigusteadlaste arvamuste ja kohtupraktikaga niivõrd, kui seda olemas on.

- Küsimuse „**Mida tähendab „ülalpeetava tavaline elulaad ja vajadused“ ja kuidas seda kindlaks tehakse?“** kirjalik analüüs.

Üleneja sugulase vajadused

Seaduse süstemaatika kohaselt tuleks kõigepealt kindlaks teha, millised on ülalpeetava vajadused ja tavaline elulaad ning kokku arvutada ülalpeetava igapäevased kulutused tema vajaduste ja elulaadi finantseerimiseks ühe kuu lõikes (PKS § 99).

Seejärel tuleks hinnata seda, kas ülalpeetav on võimeline ennast ise täielikult või vähemalt osaliselt finantseerima (PKS § 97 p 3).

Kui selgub, et ülalpeetav ei suuda osaliselt või täies ulatuses ennast üleval pidada, hinnatakse kõige viimasena seda, kas mõni sugulastest on võimeline ülalpeetavale elatist tasuma, kahjustamata seejuures oma enese tavalist ülalpidamist (PKS § 102 lg 1).²¹

PKS § 99 sätestab, et ülalpidamise ulatus määratakse kindlaks ülalpeetava vajadustest ja tavalisest elulaadist lähtudes, sealjuures tuleb arvestada kõiki ülalpeetava vajadusi. Tihtipeale on ülalpeetava peamiseks vajaduseks tasuda sotsiaalteenuse eest nt hooldekodu tasud, mis iseenesest ei välista ka muid vajadusi nt taskuraha ja kulutused arstiaabile/ravimitele. Kui ülalpeetav ei ela hooldekodus, on tema igakuisteks vajadusteks toidu- ja mittetoidukulutused sh eluasemekulud, kommunaalmaksud, igapäeva tarbeesemed, riided, hügieenitarbed jne (täpsemalt allpool).

Vajadused võivad olla kaetud osaliselt või täielikult sissetulekute, sotsiaaltoetustega, õigusega saada abikaasalt ülalpidamist või vara arvelt. Abikaasa on kohustatud oma abikaasat üleval pidama enne abikaasa sugulasi. Õigustatud abikaasal (ka lahutatud) lasub seega kohustus tõendada, et abikaasalt (lahutatud abikaasalt) ei ole võimalik ülalpidamist saada.

Kuna eakas ei vaja enda vara enam enda tuleviku ülesehitamiseks, siis lasub tal ka kohustus tagada enda ülalpidamine kogu oma vara arvel. Saksa õigus lubab aga jätta eakale endale varareservina nõ hädakopika (*Notgroschen*) tulevikus tekkida võivate ettenägematute vajaduste katmiseks. Hetkel on selleks summaks 5000 eurot.²² Eestis ei ole veel seniajani selliseid alampiire seadusega või kohtupraktikaga kindlaks määratud, siiski tuleks arvestada, et nõ viimaste rahade, nt kogutud matuseraha kulutamist sotsiaalteenuste jaoks ei tohiks ülalpeetavalt nõuda.

Kinnisvara võõrandamine tuleb kõne alla, kui seda ei vaja abivajava isiku abikaasa või kui kinnisvara on ebamõõdukalt suur või kallid ülalpeetava vajadusi arvestades. Abikaasadel on üksteisega tugevam seotus ning seda ka majanduslikus mõttes. Kui abikaasad on elanud ühisvara varasuhtes, siis kuulub ka eluase reeglina mõlemale ning

²¹ MüKoBGB/Born BGB § 1610, Rn 1.

²² Reinken. BeckOK, BGB § 1601, Rn 14.

kinnisvara võõrandamine sellisel juhul, kui seda vajab edasi teine abikaasa oma elukohana, oleks ebamõistlik ning sellist otsust ei saaks abikaasadelt eeldada. Samuti on abikaasade vastastikune ülalpidamiskohustus PKS § 16 järgi põhimõtteliselt ulatuslikum kui nt sugulaste vaheline kohustus PKS § 99 lg 1 järgi. Abivajav eakas vabaneb PKS § 102 lg 1 järgi oma täisealise abivajava lapse ülalpidamiskohustusest, mistõttu tuleb kinnisvara võõrandamine põhimõtteliselt kõne alla olukorras, kus ülalpidamist vajav eakas on seni elanud temale kuuluval elamispinnal koos oma täisealise puudega lapsega, kui kinnisasja võõrandamine ei ole ilmselgelt majanduslikult ebaotstarbekas.

Kui vara on ära kingitud, võib ülalpeetaval olla õigus seda VÕS-i sätete järgi tagasi nõuda, taganedes kinkelepingust.²³

Saksa õigus tagab eakale alates 65. eluaastast (SGB XII §-d 41-43) eraldi sotsiaalteenusena nõ põhivajaduste katmise (Grundsicherungsleistung). See loetakse lisaks pensionile eaka sissetulekuks. Selle põhivajaduste katmise tagab üksnes sotsiaalteenuse osutaja ning eaka isiku lapsed või teised ülalpidajad ei vastuta põhivajaduste katmise eest, st juhul kui sotsiaalteenuse osutaja vastavat sotsiaalteenust eakale osutab, ei nõuta vastavat summat hiljem tagasi eaka isiku ülalpidajatelt erinevalt muudest kuludest nagu nt hooldekodu kulud, mida eakas ei ole võimeline ise kandma. Regulatsiooni eesmärgiks on kergendada selliselt ühelt poolt eakate isikute situatsiooni ning vähendada abivajaduse tekkimist, teiselt poolt aga kergendada ülalpidamiskohustuslike laste koormat.

Vanema vajadused ei olene ülalpidaja lapse võimalustest. Kindlaks tuleb määrata konkreetse vanema individuaalsed vajadused. Vanematel tuleb leppida võimaluste vähenemisega vanaduses, mis tähendab ka vajaduste vähenemist (ei ole senise elustandardi garantiid). Ülalpeetavaks muutumisel elustandard paratamatult langeb ja ülalpeetav peab olema valmis enda ülalpidamiseks võõrandama oma vara ulatuses, millises seda vajatakse enda ülalpidamiseks.

Miinumsumma, mis saab katta abivajava isiku miinumeluvajadused on statistikaameti poolt arvatud elatusmiinum. Elatusmiinum on minimaalne toidukorvi ja mittetoidukulutuste maksumus 30 päeva jooksul. Selline statistiline elatusmiinum saab olla vanema ülalpidamiskohustuse kindlakstegemisel ainult nõ alumiseks piiriks. Lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustuse lahendamisel on Riigikohus leidnud, et elatise ja selle suuruse määramisel ei ole oluline statistiline elatusmiinum.²⁴ Lähtuda tuleb isiku tavalisest elulaadist ja vajadustest.

Samuti nagu elatusmiinimumi arvestamisel tuleks ülalpeetava vajaduste ja elulaadi määramisel eristada toidukulutusi ja mittetoidu kulutusi. Mittetoidukulutuste juurde kuuluvad nt kulutused eluasemele, rietele, hügieenitarvetele, arstiabile, ajalehtedele ja ajakirjadele jms. Igakuiste kulutuste kohta saab kõige rohkem informatsiooni anda ülalpeetav ise. Seejärel tuleb kulutustele leida rahaline väärtus ja kulutused kokku liita.

²³ Vt siin nt L. Arrak. A. Kivioja. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud. - Juridica 2017 V, lk 289.

²⁴ RTKo 3-2-1-61-16, p 19.

Kodus elava ülalpeetava vajadused

Kui ülalpeetav ei ela hooldekodus, tuleb tema eluvajaduste hindamisel mh arvestada kulutusi toiduainetele, eluasemele (üür (kui eluase ei kuulu õigustatud isikule)²⁵ ja kommunaalkulud), riietusele, hügieenitarvetele, tarbeesemetele aga ka sotsiaalsele- ja kultuurielule.²⁶

Hooldekodus elava ülalpeetava vajadused

Hooldekodus elava ülalpeetava vajadused katavad suures osas ära hooldekodus pakutavad teenused. Ülalpeetava vajaduste rahuldamisele kuluva rahalise väärtuse leidmisel (ülalpidamise ulatus) mängivad suurt rolli hooldekodutasud, aga sh ka muud tasud, nt taskuraha, kulutused riieale, meditsiinile, sotsiaalelule. Hooldekodus elava ülalpeetava vajaduste/kulutuste hulka tuleb lugeda kõik sellised kulud, mis tagavad tema inimväärse äraolemise. Hooldekodusse paigutamise hädavajalikkus sõltub tegelikult isiklikust olukorrast (tervise seisund, hooldusvajadus).

Hooldekodu valimisel peab arvestama eaka senise elustandardiga. Sotsiaalabivajajaks muutumine viib eluvajadused miinimumtasemele, mistõttu piisab üldjuhul ka lihtsa ja soodsa hooldekodu kasuks otsustamisest. Samas võib kallima hooldekodu valik olla põhjendatud juhul, kui ülalpeetava endine elustandard oli väga kõrgel. Kõrgel elustandardil elav isik aga reeglina ülalpeetavaks ei muutu, kuna suudab oma varade arvel ise ennast üleval pidada.

Saksa õiguse järgi on ka hooldekodus viibival ülalpeetaval õigus eraldi sotsiaalabina eluaseme kulude kandmisele (Wohngeld).²⁷ See on seotud põhimõttega, et kohelda hoolduskodus elavat eakat võrdselt teiste eakatega, kellel on õigus sotsiaalabi korras saada tagastamatut (sugulastelt mitte tagasi nõutavat) elamise toetust (Wohngeld), mis tähendab ka hooldekodus elades riigi poolt enda kanda võetava kuluga eluasemele, s.t sisuliselt üürikulu hooldekodu koha eest, kuhu sisse ei ole aga arvestatud küttekulusid. Ka Eestis kehtiv sotsiaalhooldekande seadus näeb ette nt eluruumi tagamise (SHS § 41) kui sotsiaalteenuse ning toimetulekutoetuse (SHS § 131jj). Siit võib tõusetuda küsimus, kas Eestis on eakate võrdse kohtlemise põhimõtte tagatud, kui hooldekodus mitte elav eakas võib põhimõtteliselt vajaduse esinedes sotsiaalabina taotleda toetusi, mis tagavad talle eluaseme ning osaliselt selle kulude kandmise, hooldekodus elaval eakal aga seda võimalust ei ole. Saksamaal kehtiva regulatsiooni eesmärgiks on kaitsta ja vähendada muuhulgas ka ülalpidamiskohustuslasest lapse koormat.

Kui ülalpeetav elab hooldekodus, tuleb hooldekodutasusid elatise suuruse määramisel kindlasti arvestada, lisaks tuleb arvestada kulutustega arstiabile või spetsiaalsele dieedile (nt allergiate puhul), taskurahaga riiete, ihuhoolduse ja vajaminevate piasjade jms ostmiseks.²⁸

Hooldekodu valikul võib olla põhjendatud odavama hooldekodu eelistamine kallimale ja vastupidi.

²⁵ Eluasemega seotud põhjendatud kulude kohta on lapse ülalpidamiskohustust puudutavalt Riigikohtu praktikat, vt nt RKTkm 3-2-1-69-13, p 19jj, kus Riigikohus on lugenud põhjendatud kuludeks üldjuhul tasu korteriühistu osutatavate või vahendatavate kommunaalteenuste eest, tasu tarbitud elektrienergia eest ning tasu telefoni, interneti ja kaabeltelevisiooni eest mõistlikus ulatuses ja lapsele langevas osas, välistatud ei ole ka eluaseme kindlustamise kulude lugemine mõistlikus ulatuses siia alla.

²⁶ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 5a.

²⁷ Reinken, BeckOK, BGB § 1601, Rn 8f. Adams. BeckOK. Sozialrecht. SGB XII § 94, Rn 30.

²⁸ Wendl/Dose, Das Unterhaltsrecht in der familienrichterlichen Praxis, Rn 103.

Hooldekodus elava ülalpeetava vajaduste hulka kuulub ka teatud summas sularaha tagamine, millega katta igapäevaelu vajadusi mõistlikus ulatuses.

Lahutatud abikaasa vajadused

Kui üldjuhul nõutakse eaka isiku ülalpidamist tema lastelt ja lastelastelt, siis tegelikult vastutab ülalpidajate järjekorras eespool ülalpidamise andmise eest ülalpeetava abikaasa, lahus elav abikaasa või lahutatud abikaasa. Lahutatud abikaasalt saab ülalpidamist nõuda üksnes juhul, kui ülalpeetava vanadusest või terviseseisundist tulenev abivajadus oli lahutamise hetkeks olemas (PKS § 73 lg 1). Abivajajaks muutumise hetke kindlaks tegemine võib olla keerukas ning eeldada ülalpeetava haiguslooga tutvumist. Lahutatud abikaasa elatise nõude lahendamisel tuleb vastavalt Riigikohtu praktikale välja selgitada väidetavalt abivajava abikaasa sissetulek ja vara ning vajaduste rahuldamiseks vajalikud kulud.²⁹

Kui lahus elav või lahutatud abikaasa nõuab teiselt abikaasalt elatist ja abikaasade ühisvara ei ole veel jagatud, tuleb abikaasa varalise seisundi tuvastamisel arvestada nii abikaasale lahusvarana kui ka abikaasadele ühisvarana kuuluvat vara, mille arvel on võimalik end ülal pidada.³⁰

Majandusliku olukorra hindamisel tuleb nt arvestada ka kasvuhoiuse kontrol olevat jääki.³¹

Elatise ja selle suuruse määramisel PKS §-de 73 ja 74 alusel ei ole oluline statistiline elatusmiinimum.³² PKS § 74 lg 1 esimese lause järgi tuleb ülalpidamise suuruse määramisel arvestada õigustatud abikaasa tavapärasest eluvajadust ning abikaasade varalist seisundit ja elutingimusi abielu ajal. Seega on üldjuhul elatise määramisel aluseks just konkreetsete isikute elatustase. See ei tähenda aga, et lahutatud abikaasale tuleb alati tagada just selline elatustase, nagu tal abielu ajal oli. PKS § 74 lg 1 teise lause järgi võib kohus jätta abikaasade senise varalise seisundi arvesse võtmata või arvestada seda ainult mingit ajavahemikku silmas pidades, kui senisest varalisest seisundist lähtumine kogu ülalpidamiskohustuse ajal ei oleks abielu kestust ning majapidamise ja sissetuleku hankimise korraldust arvesse võttes mõistlik.³³

Riigikohus on leidnud, et abivajaduse seostamine üksnes töövõime kaotamise protsendiga on meelevaldne.³⁴ Kui abikaasa on töövõime kaotanud vaid osaliselt ja terviseseisundist tulenevalt on tal töövõime ulatuses võimalik oma vajaduste rahuldamiseks hankida lisaks elatusvahendeid, peab kohus tuvastama, kas hageja oleks võimeline hankima täiendavalt piisava sissetuleku, nii et tema abivajadus terviseseisundi tõttu oleks välistatud.

²⁹ RKTkm 3-2-1-61-16, p 17.

³⁰ RKTkm 3-2-1-10-13, p 18.

³¹ Samas, p 22.

³² Samas, p 19.

³³ Samas.

³⁴ Samas, p 25.

Abikaasa vajadused

Perekonna, sh abikaasade elutingimused ja ülalpidamiskulude suurus sõltuvad abielus olevate isikute puhul otseselt abikaasade varalisest seisundist ja omavahelistest kokkulepetest kooselu korraldamisel ja ülalpidamiskulude suuruse kujundamisel.³⁵

Lahus elava abikaasa ülalpidamise seisukohast ei ole üldjuhul oluline, et lahus elava abikaasa abivajadus oleks tingitud lapse hooldamisest, vanusest, tervises seisundist või omavahelisest kokkuleppest abielulise kooselu korraldamisel, sest tulenevalt PKS § 15 lg-st 1 ja § 16 lg-st 1 on abikaasad igal juhul kohustatud teineteist abielu ajal vastastikku toetama ja abivajaduse korral ülal pidama, sh rahuldama teineteise tavapäraseid eluvajadusi.³⁶

Kui ülalpeetava elulaad ja vajadused on kindlaks tehtud, tuleb järgmiseks hinnata seda, kas ülalpeetav on võimeline ennast ise finantseerima. Tavaliselt katab ülalpeetava pension vähemalt mingi osa tema vajadustele ja elulaadile kuluvast summast.³⁷ Lisaks isiku sissetulekule (lisaks pensionile võib isik saada ka töist tulu või saab isik sotsiaaltoetuseid või elatist), tuleb arvestada kogu isiku varalist seisundit (kas isikul on vara - kinnisasi, auto, kasvuhoiuse kontol olev summa - või ta saab nt üüritulu, dividenditulu).

Kui selgub, et ülalpeetav ei suuda ennast ise üleval pidada, siis alles kolmandas järjekorras tuleks hindama asuda seda, kas mõni sugulastest oleks võimeline tasuma ülalpeetavale elatist. Ülalpidaja ja ülalpeetava elulaadi ja vajadusi tuleb hinnata eraldi, kuna reeglina on tegemist eraldi majapidamistega. Näiteks abikaasade või lapse ja vanema omavahelises suhtes nende vajadused ja elulaad kattuvad suures osas, kuna nad elavad samas majas ja samades tingimustes. See ei ole aga nii eaka isiku ja tema põlvnemisest tuleneva ülalpidaja vahelises suhtes. Asjaolu, et ülalpeetava laps või lapselaps elab hästi või teeb edukat karjääri, ei tähenda, et ka ülalpeetava elulaad ja vajadused sellest kõrgemaks muutuvad.³⁸

Elatise saamiseks kohtumenetluses peab hageja tõendama, et tema sissetulekust ja varast ei piisa tema tavapärase vajaduste rahuldamiseks, sh esitama täielikud andmed oma varalise seisundi kohta. Seejuures võib kohus TsMS § 230 lg 4 järgi kohustada poolt esitama andmed ja dokumendid oma varalise seisundi kohta ning TsMS § 230 lg 5 järgi nõuda ka ise asjakohastelt asutustelt teavet.³⁹

- Küsimuse „**Millest peab ülalpeetav ise loobuma enda heaks enne, kui saab ülalpidamist nõuda (nt omab suurt maja, mida ei vaja, on isiklik auto)?**“ kirjalik analüüs.

Üldreegli kohaselt tuleb igal isikul eelkõige ise enda eest hoolitseda. PKS § 97 punkti 3 kohaselt on ülalpidamist õigustatud saama üksnes selline abivajav sugulane, kes ei ole võimeline ennast ise üleval pidama. Eakatele inimestele võib see tihtipeale tähendada, et isik ei ole suuteline ise oma pensionist hooldekodu tasusid või muid sotsiaalteenuste kulusid katma.⁴⁰

³⁵ RKTkm 3-2-1-10-13, p 13.

³⁶ Samas, p 14.

³⁷ Samas.

³⁸ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 15.

³⁹ RKTkm 3-2-1-10-13, p 18.

⁴⁰ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 16.

Et hinnata seda, kas isik on suuteline ennast ise üleval pidama, tuleb läbi viia tema sissetulekute ja varade hindamine. Arvestada tuleb mh riikliku pensioni, üüritulu, kindlustusraha, muid toetusi ja hüvitisi, säästusid pangakontol, kinnis- ja vallasvara jne. Üldjuhul tuleks ülalpeetaval iseenda ülevalpidamiseks oma varad maha müüa, kindlasti tuleks loobuda luksusesemetest (nt hinnalised antiiksed vaasid, maalid, kuldesemed, vääriskivid). Luksusesemete mõiste võib ka ajas muutuda, ilmselt ei saaks tänapäeval enam luksusesemeks nimetada keskmise suurusega televiisorit, mille keskmine turuhind kasutatud asjana on nt 100 eurot.

Samas on oluline silmas pidada, et kõikide asjade ja varade mahamüümist ei saa ülalpeetavalt nõuda. Sellisteks asjadeks ja varadeks on nt abivajava isiku korter, sentimentaalse väärtusega esemed, sh kunstilised esemed, millel ei ole suurt väärtust, miinimumsumma pangakontol, mille isik on varunud õnnetusjuhtumiteks või matusekuludeks jne. Tegemist on eelkõige asjade ja varadega, mis aitavad ülalpeetaval ennast ise üleval pidada ja tagavad talle teatud elukvaliteedi kogu tema eeldatava elukestuse ajaks (*sks k Schonvermögen*). Tuleb arvestada, et ka nt suguvõsale pikalt kuulunud kinnisasjal võib olla sentimentaalne väärtus. Samas võib õigustatud isik olla kohustatud loobuma prominentsest elukohast ja vahetama selle väiksema või mõõdukama vastu, kui ka väiksem elukoht on sellele konkreetsele üksikisikule sobiv. Korteri loobumine võib olla põhjendatud ka siis, kui abivajav isik elab ise hooldekodus, v.a juhul, kui korteris elab hooldekodus elava isiku abikaasa. Asjade maha müümisel tuleks igal üksikjuhul ikkagi analüüsida, kui suur on asja maha müümise kasutegur ja asja maha müümisega kaasnevad kulud (notaritasud, riigilõivud, maakleritasud). Kui asja võõrandamise tasud on ebaproportsionaalselt suured võrreldes müügist saadud tuluga, ei ole otstarbekas asjade maha müümist ülalpeetavalt nõuda. Ülalpeetav peab arvestama, et ta peab olema valmis oma enda ülalpidamise nimel oma elustandardit alla laskma.⁴¹ Õigustatud isiku abivajaduse peab välja selgitama kohaliku omavalitsuse üksus (SHS § 15 lg 1), vaidluse korral saab aga lõpliku hinnangu anda üksnes kohus.

Kui hinnatakse seda, millistest esemetest peab ülalpeetav loobuma, tuleks üldjuhul alustada luksusesemetest ehk nendest asjadest, mis ei ole isikule igapäevaseks majandamiseks vajalikud. Nn luksusesemete hulka ei kuulu reeglina nt mõõdukas kodusisustus (mööbel ja kodutehnika), raamatud,⁴² vajalikud tööriistad ja tööriided, muusikainstrumendid, helikandjad jms. Alati tuleb hinnata, kas vastavate asjade ja esemete omamine on selle isiku tavalist elulaadi arvestades mõõdukas või mitte.

PKS § 74 lg-s 2 sätestatud lahutatud abikaasa vara võõrandamise regulatsioon ei ole analoogia alusel kohaldatav, kuivõrd sätte kohaselt tuleb õigustatud ja kohustatud isiku varasid samaaegselt hinnata ning seejärel leida, millise vara võõrandamine vastab õigluse ja otstarbeka majandamise põhimõtetele. Abikaasade varalise seisundi samaaegne hindamine ja omavaheline võrdlemine on õigustatud, kuivõrd abikaasade elustandard on kooselu ajal samasugune. Täisealise lapse elustandard ei ole aga selliselt võrreldav tema vanemate või vanavanemate elustandardiga, ning nende vajadused ei ole omavahel nii tihedalt seotud. Põlvnemisest tulenevat ülalpidamise kohustust hinnates tuleb seetõttu õigustatud ja kohustatud isiku varasid ja sissetulekuid hinnata eraldi. Analoogia korras ei ole kohaldatav ka PKS § 74 lg 2 teine lause (ülalpidamist andma kohustatud abikaasa peab ülalpidamiskohustuse täitmise eesmärgil võõrandama oma

⁴¹ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 7.

⁴² Knickrehm/Kreikebohm/Waltermann/von Koppenfels-Spies, 5. Aufl. 2017, SGB XII § 90, Rn 5-14.

vara niisuguses ulatuses, mis mõlema endise abikaasa varalist seisundit arvestades vastab õigluse ja otstarbeka majandamise põhimõtetele), kuna vanema ja lapse vaheline suhe on teistsugune kui lahutatud abikaasadel, mistõttu on siin ette nähtud rangemad reeglid vara võõrandamisele.

- Küsimuste „**Kellelt võib ülalpidamist nõuda?**” ja “**Millises järjekorras neilt saab ülalpidamist nõuda?**” kirjalik analüüs.

Ülalpidamist võib nõuda abikaasalt (PKS § 16 lg 1), sh lahus elavalt abikaasalt (PKS § 16 lg 3), lahutatud abikaasalt lapse hoolduse (PKS § 72) ja vanuse või terviseseisundi (PKS § 73 lg 1) tõttu, samuti esimese ja teise astme ülenejatelt ja alanejatelt sugulastelt (PKS § 96).

Esimeses järjekorras saab ülalpidamist nõuda isikult, kes on võtnud vastava lepingulise kohustuse. Teises järjekorras saab ülalpidamist nõuda abivajava isiku abikaasalt, lahus elavalt abikaasalt või lahutatud abikaasalt (PKS § 107 lg 1). Abivajav abikaasa võib ülalpidamist nõuda ulatuses, mis on perekonna elutingimuste kohaselt vajalikud ühise majapidamise kulude katteks (PKS § 16 lg 2). Samas ulatuses võib ülalpidamist nõuda ka lahus elavalt abikaasalt, v.a juhul, kui ta suudab end ise ülal pidada või kui lahuselu on põhjustanud tema ise oma käitumisega (PKS § 16 lg 3). Ülalpidamist võib esimeses järjekorras nõuda ka lahutatud abikaasalt (PKS § 107 lg 2). Lahutatud abikaasalt võib ülalpidamist nõuda ühise lapse hooldamise tõttu, kuni lapse kolme aastaseks saamiseni (PKS § 72) ning vanuse või terviseseisundi tõttu, kui abivajadus oli olemas lahutamise ajaks, või ajaks, millal lõppes õigus saada teiselt lahutatud abikaasalt ülalpidamist muul seaduses sätestatud alusel (PKS § 73 lg 1).

Võimalik ei ole sellise küsimuse tekkimine, et kas nõuda saab ka abikaasalt ja lahutatud abikaasalt samaaegselt, kuna PKS § 79 järgi lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustus lõpeb õigustatud isiku uuesti abiellumisega. Kui aga õigustatud abikaasa alustab uut kooselu, siis seadus ei näe ette võimalust ülalpidamiskohustuse lõppemiseks, küll aga näeb seadus ette lahtise loetelu küsimuse üle otsustamisel, kas lahutatud abikaasa vabastada ülalpidamiskohustusest. Seega on praktilist tähtsust omav küsimus pigemini see, kas seadus peaks arvestama ülalpidamiskohustuse lõppemise juures ka pikaajalise kooselu loomisega. Lahutatud abikaasa võib tema vastu esitatava nõude korral tugineda PKS § 76 lg 1 p-le 5, mis lubab kohtul vabastada, kui esineb muu kaalukas põhjus, nt on õigustatud isik alustanud uue püsiva kooselu. Kui lahutatud abikaasa on ülalpidamiskohustusest vabastatud, siis hiljem, kui on küsimus hooldekodu kulude kandmisest, ei saa KOV esitada nõuet elukaaslase vastu, kuna elukaaslane ei ole perekonnaseaduse järgi ülalpidamiskohustuslane.

Kui lahutatud abikaasalt ei ole võimalik ülalpidamist saada, võib teises järjekorras ülalpidamist nõuda abivajava isiku täisealistelt lastelt, kolmandas järjekorras lastelastelt, neljandas järjekorras vanematelt ja viiendas järjekorras vanavanematelt (PKS § 105 lg 1 ja 2).

Sama astme sugulased vastutavad ülalpidamiskohustuse eest osavõlgnikena (PKS § 105 lg 3). See tähendab, et sama astme sugulaste, nt ülalpeetava laste, varalist olukorda tuleks hinnata samaaegselt. Kui ülalpeetaval on mitu last, peab KOV hindama iga lapse ülalpidamise andmise võimekust ning lähtuvalt võimekusest määrama, milline on iga lapse panus abivajava vanema ülalpidamiseks. Kui abivajava isiku lapsed ei suuda ülalpidamise kohustust täies ulatuses täita, siis võib puudujäävat osa järgmises

järjekorras hakata nõudma lastelastelt. Puudujääva osa eest vastutavad lapselapsed samuti osavõlgnikena. See tähendab, et KOV peab kõigi lastelaste varalist olukorda hindama samaaegselt, ning määrama, milline on iga lapselapse panus puudujääva osa katmiseks.

- Küsimuse **„Kas, kes, mis juhul ja kelle asemel on kohustatud asenduskohustust täitma?”** kirjalik analüüs.

Abivajava isiku sugulased vastutavad ülalpidamise kohustuse eest kindlas järjekorras, ülalpidamist tuleb nõuda esmajärjekorras abikaasalt või lahutatult abikaasalt, teises järjekorras lastelt, kolmandas järjekorras lastelastelt, neljandas järjekorras vanematelt ja viiendas järjekorras vanavanematelt.

Kui sama järjekorra sugulane või sugulased ei suuda ülalpidamiskohustust täita, vastutavad puudujäävas osas ülalpidamise andmise eest järgmise järjekorra sugulased (asenduskohustus, PKS § 106 lg 1). Nt kui ülalpeetava lapsed ei suuda ülalpidamist anda, kahjustamata oma enese tavalist ülalpidamist, vabastatakse nad täielikult või mingis osas ülalpidamiskohustusest ning puudujäävat osa peavad asenduskohustuse täitmise raames hakkama täitma lapselapsed. Asenduskohustus kestab üksnes senikaua, kuni järjekorras kõrgema astme sugulane või sugulased ei suuda ülalpidamist anda. Nt lapselapsed vastutavad ülalpidamiskohustuse eest üksnes senikaua, kuni lapsed ei suuda ise ülalpidamist anda. Kohe, kui laste ülalpidamise võimekus muutub paremaks, kaob lastelaste asenduskohustus vastavas ulatuses ära.⁴³ Kui järgmise astme sugulasele või sugulastele tekib asenduskohustus PKS § 106 lg 1 alusel, ei teki asenduskohustust täitvale sugulasele tagasinõuet eelmise astme sugulase või sugulaste vastu. See kehtib ka juhul, kui eelmise astme sugulas(t)e ülalpidamise võimekus tulevikus paremaks muutub.⁴⁴

Asenduskohustus võib tekkida ka juhul, kui lähema astme sugulaselt ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda on ülemäära raske saavutada (PKS § 106 lg 2). Ülalpidamise saamine võib olla raskendatud või võimatu nt siis, kui kohustatud isik viibib vahi all, elab välismaal, teadmata kohas või vahetab pidevalt elukohti ning KOV ei saa kohustatud isikuga kontakti, kuid samas kohustatud isik on võimeline ülalpidamist tasuma ning teda ei ole ülalpidamiskohustusest vabastatud. Sellisel juhul, läheb asenduskohustuse raames ülalpidamise andmise kohustus üle järjekorras järgmisel kohal olevale sugulasele või sugulastele. Kui asenduskohustus tekib PKS § 106 lg 2 alusel, tekib asenduskohustust täitvale isikule või isikutele tagasinõue oma kohustuse täitmata jätnud lähema astme sugulas(t)e vastu.

Küsimuse **„Juhul kui mõni ülalpidajatest on ülalpidamisest vabastatud (PKS § 103 alustel), siis kas tema osas kaob ülalpidamiskohustus ära või peavad teised sama astme sugulased tema asemel ülalpidamiskohustust täitma?”** kirjalik analüüs.

PKS § 103 lg 1 kohaselt võib kohus ülalpidaja kohustuse täitmisest vabastada, täitmist ajaliselt piirata või ülalpidamise suurust vähendada. Kuigi seadus mainib ülalpidamisnõude piirajana kohut, lasub esmase hinnangu andmine siiski KOV-il, st KOV peab otsustama, kas võtta mõne ülalpidaja suhtes sotsiaalteenuste eest tasumine enda kanda ning seejärel määrata tulenevalt ülalpidajate järjekorrast isikud, kes on

⁴³ MüKoBGB/Born BGB § 1607, Rn 6.

⁴⁴ MüKoBGB/Born BGB § 1607, Rn 4.

kohustatud ülalpidamist andma. Kohustatud isik peab KOV-ile esitama kõik tõendid, mis ülalpidamiskohustuse piiramist õigustada võiksid.

Ülalpidamiskohustuste piiramine tuleb kõne alla eelkõige PKS § 103 lg 1 punktides 1-3 sätestatud juhtudel, kui abivajadus on tekkinud õigustatud isiku ebamõistliku käitumise tagajärjel, õigustatud isik on jämedalt rikkunud oma ülalpidamiskohustust ülalpidamiskohustuslase vastu või ta on süüdi tahtlikus kuriteos ülalpidamist andma kohustatud isiku või tema lähikondse suhtes.

Ülalpeetava abivajadus võib olla tekkinud tema enda ebamõistliku käitumise tagajärjel nt siis, kui ülalpeetav on muutunud abivajajaks hasartmängude mängimise tagajärjel ning alkoholi või narkootiliste ainete kuritarvitamise tagajärjel⁴⁵, samas ei saa ebamõistlikuks käitumiseks lugeda nt töökohakaotust, seda ka juhul, kui kohustatud isik on kaotanud töö iseendast tulenevatel põhjustel.⁴⁶

Ülalpidamiskohustuste piiramisel PKS § 103 p 3 alusel, tahtliku kuriteo toimepanemisel ülalpidamist andma kohustatud isiku või kohustatud isiku lähikondse suhtes, tuleb arvestada, et lähikondlaste ringi kindlaks tegemisel ei ole tähtis mitte veresugulus, vaid see, kui tihedalt on kohustatud isik oma lähikondlasega seotud. Lähikondlaseks võib olla ka nt korterikaaslane või pikaajaline ja lähedane sõber.⁴⁷

Kui kohustatud isik on ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastatud, täitmist on ajaliselt piiratud või ülalpidamise suurus vähendatud, siis kohustatud isikule ülalpidamise kohustust ei teki või tekib kohustus üksnes osaliselt, st piiratud ulatuses. PKS § 103 lg 3 sätestab, et kui abivajava isiku nõuet selle paragrahvi alusel piiratakse, ei või ta esitada ülalpidamiskohustust ka teiste ülalpidamiskohustuslaste vastu. See tähendab, et teised sama astme- või kaugema järjekorra sugulased ei pea samuti kohustatud isiku asemel ülalpidamiskohustust täitma või peavad üksnes täitma piiratud osas. Ühtlasi tähendab see, et kui ülalpidamiskohustatud isiku suhtes piiratakse, ei saa piiratud osas ka KOV käsundita asjaajamise sätete alusel ülalpidajate vastu nõuet esitada. Samas ei tulene PKS §-st 103, et riigil või KOV-il kaob üldse ära kohustus ebamõistlikult käituva ülalpeetava eest hoolitseda. Riigi ja KOV kohustus abivajajaid abistada tuleneb mh sotsiaalriigi põhimõttest ning PKS vastavat kohustust ei piira. KOV-i kohustus on olemas varasemas perioodis, kui on tegemist vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lapsega, tuleb lapse huvides vanemalt ülalpidamist nõuda ka juhul, kui vanemalt on hooldusõigus ära võetud. Õigustatud isikul seega ei teki põlvnemisest tulenevat ülalpidamise nõuet piiratud osas oma sugulaste vastu, samas ei välista see abivajava isiku õigust saada ülalpidamist või muud sotsiaalabi KOV-ilt või riigilt.⁴⁸

Näide. Isad V1, V2 ja V3 on vanad, lesed ja abivajavad igaüks 500 euro ulatuses. Igaühel neist on kaks tütart T1 (ülalpidamiskohustuseks 400 eurot) ja T2 (ülalpidamiskohustuseks 600 eurot), kellelt nad nõuavad ülalpidamist.

a) V1 on lühikese ajavahemiku sees ära kulutanud suure päritud varanduse;

b) V2 ei ole T1-le tema lapsepõlves aastaid vaatamata enda võimalustele ülalpidamist andnud;

⁴⁵ MüKoBGB/Born BGB § 1611, Rn 9-10.

⁴⁶ MüKoBGB/Born BGB § 1611, Rn 9.

⁴⁷ MüKoBGB/Born BGB § 1611, Rn 19.

⁴⁸ MüKoBGB/Born BGB § 1611, Rn 48.

c) V3 on T2-te tema lapsepõlves seksuaalselt väärkohelnud.

V1 ja V3 ei saa nõuda ülalpidamist ei T1-lt ega ka T2-lt (Eesti PKS § 103 alusel). V2 saab ülalpidamist nõuda T2-lt. T1 ja T2 võimekus kokku on 1000 eurot. Kui PKS § 103 ei kohalduks, saaks V2 nõuda T1-lt 200 eurot ja T2-lt 300 eurot. Kuna aga PKS § 103 kohaldub ja T1 ei vastuta, siis T2 vastutab üksnes 300 euro ulatuses, kuigi ta suudaks tasuda 600 eurot.⁴⁹

- Küsimuse **„Kuidas liigub ülalpidamiskohustus, kui üks sama astme sugulastest sureb a) enne ülalpidamisnõude tekkimist b) pärast ülalpidamisnõude tekkimist?“** kirjalik analüüs.

Põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus baseerub sugulussidemetel ja on personaalse iseloomuga.⁵⁰ Seetõttu ei saa pärijalt oodata, et ta pärandaja asemel ülalpidamiskohustust täitma hakkab. Põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus lõpeb seega kohustatud isiku surmaga (PKS § 110). Erandina näeb Päs § 132 ette, et pärandaja perekonnaliikmetel, kes elasid pärandaja surmani temaga koos ja said temalt ülalpidamist, on õigus saada ühe kuu jooksul pärast pärandaja surma pärandi arvel ülalpidamist. KOV peab hindama, kas teised sama astme sugulased suudavad ülalpidamiskohustust täita osas, mille varasemalt kattis surnud sama astme sugulane. Kui selgub, et sama astme sugulased ei suuda ülalpidamiskohustust suuremas ulatuses täita, tuleb järgmisena hinnata, kas puudujääva osa suudavad katta järjekorras järgmise astme sugulased (PKS § 105).

Kui kohustatud isik sureb peale ülalpidamisnõude tekkimist ja kohustatud isik ei ole ülalpidamist tasunud, vastutavad surma hetkeks sissenõutavaks muutunud osa eest kohustatud isiku pärijad, sest pärandi vastu võtmisel lähevad pärijale üle nii õigused kui ka kohustused. Pärijad ei saa vastutada juhul, kui nad pärandist loobuvad. Samal ajal võib pärija puhul olla tegemist perekonnaseadusest tuleneva ülalpidamiskohustuslasega kas samas või järgmises järjekorras.

- Küsimuse **“Kuidas jaguneb ülalpidamiskohustus, kui ülalpidajaid on mitu? Kui mõni neist ei suuda rahalistel põhjustel üldse panustada?“** kirjalik analüüs.

Kui ülalpidajaid on mitu, nt on abivajaval isikul mitu last, siis loetakse nad sama astme sugulaseks ning nad vastutavad osavõlgnikena. Osavõlgnikud vastutavad sama kohustuse eest KOV poolt kindlaks määratud ulatuses ja proportsioonis. Iga sama astme sugulase (õed-vennad) kohustuse suurus määratakse kindlaks võrdeliselt tema sissetuleku ja varalise seisundiga, arvestades ka tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku vahelisi suhteid (PKS § 105 lg 3). Sama astme sugulaste rahalist seisundit tuleb hinnata samaaegselt ning määrata kindlaks, milline on iga sama astme sugulase võimekus ülalpidamise tasumiseks. Kui kõigi sama astme sugulaste ülalpidamise tasumise võimekus on kindlaks tehtud, tuleb võimekusele leida rahaline väärtus, võimekused kokku liita ning leida iga sama astme sugulase võrdeline osa.⁵¹

Nt kui ülalpeetaval on kolm last, ning arvestades laste vajadusi ja tavalist ülalpidamist, on üks laps võimeline ülalpidamist tasuma iga kuu 500 euro ulatuses, teine 1000 euro

⁴⁹ Näide ära toodud: Günther. Schnitzler. Anwaltshandbuch. Familienrecht. 4. trükk, 2014, § 11: Elternunterhalt und Familienunterhalt, vnr 147.

⁵⁰ MüKoBGB/Born BGB § 1615, Rn 1.

⁵¹ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 30.

ulatuses ja kolmas 1500 euro ulatuses, siis kokku suudaksid nad ülalpidamist tasuda iga kuu $500 + 1000 + 1500 = 3000$ eurot. Saadud summast st 3000 eurost moodustab esimese lapse osa $500/3000 = 16,6\%$, teise lapse osa $1000/3000 = 33,3\%$ ja kolmanda lapse osa $1500/3000 = 50\%$. Kui nüüd oletada, et ülalpeetava ülalpidamiseks on lastel iga kuu vaja täiendavalt tasuda kokku 700 eurot, siis esimese lapse osa sellest on $700 \times 16,6\% = 116,66$ eurot, teise lapse osa $700 \times 33,3\% = 233,33$ eurot ja kolmanda lapse osa $700 \times 50\% = 350$ eurot. Kokku maksavad lapsed ülalpidamist $116,66 + 233,33 + 350 = 700$ eurot.

Kui mõni sama astme sugulastest ei suuda üldse panustada ning ta vabastatakse ülalpidamiskohutusest PKS § 102 lg 1 alusel, vastutavad ülalpidamise tasumise eest teised sama astme sugulased täies ulatuses ja võrdeliselt oma sissetulekutele. Kui kõik sama astme sugulased kokku ei suuda üldse panustada või suudavad üksnes osaliselt, vastutavad puudujäävas osas ülalpidamise tasumise eest järgmise astme sugulased. Järgmise astme sugulased vastutavad puuduoleva osa eest samuti osavõlgnikena. Kui mõne kohustatud isiku varaline olukord muutub, tuleb hindamine uuesti läbi viia ja määrata uuesti kindlaks kõikide sama astme sugulaste proportsionaalne osa. Kui järjekorras kõrgemal olevad sugulased ei suuda ülalpeetavat üleval pidada või suudavad ainult osaliselt, vastutavad puudujäävas osas jällegi järgmise astme sugulased.

Ebaselge on, millisel viisil tuleb iga sama astme sugulase ülalpidamise kohustuse suuruse kindlaks määramisel arvestada ülalpidaja ja ülalpeetava omavahelisi suhteid, st kas arvestada tuleb omavahelisi suhteid üksnes PKS § 103 lg 1 punktide 2 ja 3 mõistes või ka laiemas tähenduses. Tõenäoliselt tuleks arvestada sellega, kui mõni sama astme sugulastest annab juba ülalpidamist natuuras. Sellisel juhul tuleks natuuras antavale osale leida rahaline väärtus ning natuuras ülalpidamise andmise võrra väheneb proportsionaalselt isiku kohustus tasuda ülalpidamist täiendavalt rahaliste maksetena.

- Küsimuse „**Mida tuleb hinnata ülalpidaja ülalpidamiskohustuse kindlakstegemisel? Mida tähendab, et ülalpidamiskohust tuleb anda ulatuses, milles ta ei „kahjusta enese tavalist ülalpidamist“?**” kirjalik analüüs.

PKS § 102 lg 1 sätestab, et isik vabaneb ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist. Seadus seega eeldab, et ülalpidaja on alati võimeline ülalpidamist andma ning ülalpidamiskohustusest vabanemiseks peab ülalpidaja ise vastupidist tõendama.

Eaka isiku hoolekandes tuleb tihti ette, et ülalpidajal on oma pere, kelle eest ülalpidajal tuleb eelisjärjekorras hoolitseda (alaealised lapsed, abikaasa, lahutatud abikaasa). Kuna ülalpeetaval puudub otsene nõue ülalpidaja abikaasa vastu, ei tohiks abikaasa varasid ja sissetulekuid lugeda automaatselt ülalpidaja enda sissetulekuteks.⁵² Kuivõrd saab või tuleks arvestada ülalpidaja elukaaslase varade ja sissetulekute, on lahtine – vastuse küsimusele saab anda üksnes kohtupraktika. Ülalpeetaval puudub seadusest tulenev nõue ülalpidaja elukaaslase vastu. Arvesse võiks ehk tulla see summa, mis hoitakse tänu ühisele majapidamisele kokku (Saksamaal arvestatakse selleks 10%). Samas tuleb arvestada kogu pere sissetulekute ja väljaminekutega ning teha selgeks, milline osa väljaminekutest on ülalpidaja kanda. Nt luges Saksa kõrgeim kohus (BGH) põhjendatuks

⁵² MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 27; BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 27.

nõude ülalpeetava tütre vastu, kes oli töötu aga täielikult abikaasa ülalpidamisel. BGH leidis, et tütar saaks ülalpidamist osaliselt tasuta oma töötü abirahast ja mehe poolt antavast taskurahast.⁵³

PKS § 102 lg 1 kohaselt tuleb ülalpidaja puhul hinnata tema *tavalist ülalpidamist*. Ülalpidaja ja ülalpeetava varade, sissetulekute ja kulutuste hindamine näeb osaliselt sarnane välja. Üldreeglina tuleb siiski eeldada, et ülalpidaja vajadused on alati suuremad ning tema elulaad on alati kulukam. Tuleb arvestada, et reeglina on ülalpidajal juba ülalpidamiskohustused oma pere (st lapse ja abikaasa, või lahutatud abikaasa) ees, mis tuleb täita esmajärjekorras. Samuti ülalpidaja juba kaudselt hoiab kõiki eakaid üleval tasudes kohustuslikke pensionikindlustusmaksid.⁵⁴ Lisaks tuleb eeldada, et ülalpidajal on rohkem ja suuremas väärtuses selliseid asju ja varasid, mida ülalpidaja vajab, et tagada oma senine elustandard kogu oma eeldatavaks elueaks ja millest loobumist ei saa ülalpidajalt nõuda (sks k *Shonvermögen*).⁵⁵ Lisaks tuleb arvestada, et ülalpidajal on õigus ka teatud osa oma sissetulekust investeerida või sissetulekut koguda (hinnanguliselt kuni 25% sissetulekutest), et kindlustada ennast tulevikuriskide vastu.

Ülalpidaja ja ülalpeetava vajaduste, elustandardi ning rahalise võimekuse hindamine võib anda erinevaid tulemusi ka sõltuvalt hindamise ajahetkest. Kui ülalpidaja sissetulekud ja varaline seis muutuvad (kasvab või kahaneb), võib olla põhjendatud uue hindamise läbiviimine.⁵⁶ Kui nõue esitatakse tagasiulatuvalt, tuleb lähtuda sellest ajahetkest, millest alates ülalpidamist nõutakse.⁵⁷

Riigikohtu hinnangul tuleb elatist tagasiulatuvalt välja mõistes arvestada nii toonast kui ka kohtulahendi tegemise ajal olemasolevat ülalpidamisvõimet ja elatise vähendamise aluseks olevaid asjaolusid, et vältida isiku asetamist äärmiselt raskesse majanduslikku olukorda põhjusel, et õigustatud isik ei ole esitanud kohe vajaduse ilmnedes tema vastu nõuet ning on teinud seda hiljem, nõudes ülalpidamist tagantjäreli.⁵⁸

- Küsimuse „**Millest peab ülalpidaja olema valmis loobuma? Kas peaks loobuma ka nt pikaajalistest investeeringutest (üürikorter pensionipõlveks, hoised, väärtpaberid, kas peaks nt loobuma vajadusel III pensionisambast?)**“ kirjalik analüüs

Kõigepealt tuleks hinnata ülalpidaja sissetulekuid. Kui on selge, et sissetulekutest ülalpidamise andmiseks ei piisa, tuleb arvestada ka ülalpidaja muid varasid. Ülalpidaja ei peaks olema sunnitud loobuma oma elukohast, st oma elukohta maha müüma, isegi kui tema elukoha valik ei ole tema sissetulekuid arvestades mõõdukas.⁵⁹ Samuti ei tohiks ülalpidajalt reeglina nõuda, et ta vahetaks oma auto odavamaks vastu.⁶⁰ Samas võib ülalpidaja olla kohustatud võõrandama oma suvekodu, kuivõrd suvekodu ei ole vajalik ülalpeetava igapäevavajaduste katmiseks.⁶¹ Kui ülalpidajal on üürikorter, saab selle maha müümist nõuda üksnes juhul, kui üürikorteri näol ei ole tegemist investeeringuga ülalpidaja ja tema pere kindlustamiseks. Üürikorteri maha müümise puhul tuleb ka

⁵³ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 17 koos edasise viitega (BGH NJW 2004, [674](#) [[675](#)] = FPR 2004, [153](#) = FamRZ 2004, [366](#)).

⁵⁴ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 19.

⁵⁵ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 20.

⁵⁶ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 13.

⁵⁷ MüKoBGB/Born BGB § 1603, Rn 3.

⁵⁸ Lahend käib küll vanema ja lapse vahelise ülalpidamiskohustuse kohta, vt RKTkm 3-2-1-136-13, p 14.

⁵⁹ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 20.

⁶⁰ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 29d.

⁶¹ MüKoBGB/Born BGB § 1603, Rn 37.

arvestada, et korteri võõrandamisel väheneb automaatselt ülalpidaja sissetulek üüritulu näol ning seetõttu ei pruugi üürikorteri maha müümise nõudmine olla mõõdukas, st üürikorteri maha müümine võib pikas perspektiivis teha ülalpidaja hoopis vaesemaks. Ülalpidajal võib olla teatud summa rahalisi vahendeid pangakontol, mida ülalpidaja vajab iseenda ja oma pere kindlustamiseks nt töötuks jäämise, haigestumise vms eest. See summa võib olla varieeruv arvestades pere elustandardit.⁶² Ülalpidajal on õigus ja kohustus ka iseennast vanaduspõlveks kindlustada,⁶³ seetõttu peaks vähemalt III pensionisambast loobumine reeglina olema välistatud. Pikaajalistest investeringutest loobumine tuleb kõne alla üksnes juhul, kui investeringutesse kulutatakse või on kulutatud ebamõõdukas osa sissetulekust. Kui ülalpidaja investeerib umbkaudu 25% brutosissetulekust, võiks seda üldjuhul lugeda mõistlikuks⁶⁴. Investeering võib olla tehtud ka välja üüritava kinnisasja (korteri) näol. Saksa õiguse kohaselt tuleb jätta ülalpidajale selline vara, mida ta on suutnud oma elu jooksul selliselt koguda.⁶⁵ Ülalpidaja võib koguda varusid, vaieldav on üksnes, millises ulatuses võiks lubada ülalpidajal varusid koguda,⁶⁶ ülalpidajale peab jääma võimalus iseennast vanaduspõlveks kindlustada ja hoolitseda selle eest, et ta ise ülalpeetavaks ei muutu.⁶⁷ Sealjuures ei pea ülalpidajale vanaduspõlveks alles jääma üksnes hädavajalik, vaid ülalpidaja peaks saama oma senist elustandardit vanaduspõlves jätkata.⁶⁸ Kui ülalpidaja väidab, et kogub varusid vanaduspõlveks või muudeks hädajuhtumiteks, siis ta peaks suutma tõendada, et ta on vastavasisuliselt makseid ka tõepoolest teinud (nt maksed varumiskontole, kindlustusmaksed), nn fiktiivsed mahaarvamised sissetulekust ei ole lubatud.⁶⁹

- Küsimuse **“Kuidas hinnata ülalpidaja rahalist seisundit ja milline näitaja võtta aluseks (nt alampalk?)?”** kirjalik analüüs.

Arvestada tuleks kõiki ülalpidaja väljaminekuid ja sissetulekuid, nt töötasu, sh ületunnitasu⁷⁰, tulusid ja õigusi (nt väärtpaberid, dividendid, intressid, elukoha tasuta kasutamise õigus, kolmanda isiku kingitused, üüritulu jne), mis ülalpidaja elustandardile mõju avaldavad. Sealjuures võib olla põhjendatud ka tööandja poolt antavate lisasoodustustega arvestamine (nt tasuta auto kasutamise, või spordi tegemise võimalus).⁷¹ Kui ülalpidaja elab koos oma abikaasa ja perega, tuleb arvestada ülalpidaja kogu pere kulutustega ning sellega, milline osa pere kulutustest jääb ülalpidaja kanda. Kuivõrd ülalpidaja tavaline elustandard ja vajadused võivad sõltuvalt ülalpidajast varieeruda äärmusest äärmusesse, ei ole võimalik võtta aluseks ühte kindlat näitajat. Miinimum elustandardi katab elatusmiinimum, lähtuda tuleb aga ülalpidaja tegelikust elustandardist. Ülalpidaja rahalist seisundit tuleb seega mõõta, arvestades ülalpidaja tavalist elulaadi. Ülalpidajalt ei tohiks oodata, et ta pikaajaliselt ja kestvalt oma senist elustandardit langetab, v.a juhul, kui elustandardi langetamine tähendab loobumist luksusesemetest.⁷²

⁶² MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 20. Saksamaal võib vähemalt 26 000 eurot jääda „igaks juhuks“ pangaarvele.

⁶³ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 23.

⁶⁴ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 23.

⁶⁵ BGH NJW 2006, 3344: 35 töötamise aasta jooksul ja 4 % aastase intressi korral oli selleks summaks 100 000 eurot.

⁶⁶ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 24.

⁶⁷ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 25.

⁶⁸ Samas.

⁶⁹ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 18e.

⁷⁰ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 18.

⁷¹ MüKoBGB/Born BGB § 1603, Rn 30.

⁷² BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 22a.

Kui ülalpidaja on ettevõtja, tuleb ülalpidaja rahalist seisundit mh hinnata ka tema ettevõtte majandusaasta aruannete alusel. Sealjuures tuleb arvestada, millised võimalused on ülalpeetaval ettevõtte juhtimisotsuseid mõjutada. Ettevõtte majandustegevusega seotud kulutused ja investeringud, mis võivad maksuõiguslikult olla põhjendatud, ei pruugi olla mõõdukad eaka isiku hoolekande kontekstis.⁷³ St isik võib olla kohustatud hoiduma ettevõtlustulu edasi investeerimast ning tegema endale suuremaid väljamakseid, et olla elatise tasumiseks võimeline.

- Küsimuse „**Kust saab KOV infot ülalpidajate varade kohta?**“ kirjalik analüüs.

Ülalpidaja varade kohta tuleks eelkõige infot anda ülalpidajal endal. PKS § 104 sätestab, et otsejones sugulased, s.o. ülenejad ja alanejad sugulased, on kohustatud vastava nõude saamisel andma üksteisele teavet oma sissetulekute ja vara kohta, kui see on vajalik ülalpidamiskohustuse või elatise suuruse kindlakstegemiseks. Kuigi seadus ei sätesta otsesõnu sarnast dokumentidega tutvumise nõude alust KOV-idele⁷⁴, ei ole see praktikas palju probleeme tekitanud. Samuti on kogu nõutava dokumentatsiooni esitamine ülalpidaja enda huvides. PKS § 102 lg 1 eeldab, et ülalpidaja on alati võimeline ülalpidamist tasuma ning ülalpidaja ise peab tõendama vastupidist. Kui ülalpidaja ei tõenda, et ta ei ole suuteline ülalpidamist tasuma, ei ole teda võimalik vabastada ülalpidamise tasumisest PKS § 102 lg 1 alusel. Täiendavalt on KOV-idel võimalik ülalpeetava varade kohta infot saada avalikest registritest (nt kinnistusraamatust, laevakinnistusraamatust, äriregistrist ja abieluvararegistrist).

- Küsimuse „**Kuidas hinnata ülalpidaja kohustusi (ja milliseid)?**“ Kirjalik analüüs

Arvestada tuleks kõiki ülalpidaja ja tema pere kohustusi sh võlgasid.⁷⁵ Võlgade puhul antakse suurem kaal sellistele kohustustele, mis on tekkinud enne ülalpidamisinõudest teadasaamist, võrreldes kohustustega, mis on tekkinud pärast ülalpidamisinõudest teadasaamist.⁷⁶ Ülalpidaja on kohustatud esitama kõik tõendid oma pere sissetulekute ja kulutuste kohta ning selgitama, milline on tema osa pere kulutuste tasumisel.⁷⁷ Samas ei saa pidada lubatavaks, et ülalpeetav hakkab varasid koguma ajal, millal tuleb arvestada võimaliku ülalpidamiskohustusega, või pärast seda, kui ülalpidamisinõue on esitatud, eesmärgiga vabaneda ülalpidamiskohustusest - ülalpidaja ei tohi koguda varusid ülalpeetava arvel.⁷⁸ Kui ülalpidaja ei ela koos perega, tuleb arvestada, et ülalpidajal võib olla kohustus eelisjärjekorras tasuda elatist oma alaealistele lastele või lahutatud abikaasale.⁷⁹ Kui ülalpeetav elab koos laste ja abikaasaga, lasub tal seadusest tulenev kohustus oma peret igapäevaselt üleval pidada, sellisel juhul saab kulutuste hulka lugeda ka nt lastele antava taskuraha, millest hinnanguliselt poole peab lastele andma ülalpidaja.⁸⁰ Igapäeva kulutuste kõrval tuleb arvestada nt kulutustega eluasemele (üür ja kommunaalmaksud), samuti elukoha parandamisele ja korrashoiule (nii kaua, kuni need

⁷³ MüKoBGB/Born BGB § 1603, Rn 23.

⁷⁴ Saksas läheb dokumentidega tutvumise õigus KOV-le üle § 94 SGB XII alusel.

⁷⁵ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 21.

⁷⁶ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 21.

⁷⁷ MüKoBGB/Born BGB § 1601, Rn 18.

⁷⁸ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 18i.

⁷⁹ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 20.

⁸⁰ BeckOK BGB/Reinken BGB § 1601, Rn 21a.

ei tõsta elukoha väärtust oluliselt)⁸¹, tööga seotud kulutustega (tööle ja koju sõitmine, tööriietus, erialastesse liitumisele kuulumine)⁸² jne.

Kas ülalpidamiskohustuslasest lapsel on kohustus minna tööle, et endale sissetulekut teenida, millest enda eakat vanemat üleval pidada, sõltub konkreetse kaasuse asjaoludest.

- Küsimuse „**Mis viisil tuleb ülalpidamist anda? Mis juhtudel ja tingimustel võib ülalpidamise andmine olla mitterahaline? Kui ülalpidaja rahaline seisund pole hea, kas võib nõuda mingil juhul mitterahalist täitmist?**” kirjalik analüüs.

Ülalpidamist antakse üldjuhul raha perioodilise maksimisega, mõjuval põhjusel võib kohustatud isik nõuda, et tal võimaldataks anda ülalpidamist muul viisil (PKS § 100 lg 1). Natuuras ülalpidamise andmist (nt puude lõhkumine, söögi tegemine, elukoha kasutamise võimaldamine, koristamine jne.) võib nõuda üksnes kohustatud isik. Ülalpeetaval endal puudub õigus nõuda ülalpidamist muul viisil kui rahas.⁸³ Ka ülalpidaja saab natuuras ülalpidamist anda üksnes mõjuval põhjusel. Mõjuv põhjus peab üles kaaluma ülalpeetava huvi saada ülalpidamist rahas ja olla seega ülalpidajast rohkem sõltumatu.⁸⁴ Mõjuvaks põhjuseks ei saa olla see, et natuuras ülalpidamise andmine on mugavam või odavam.⁸⁵ Ülalpidamise andmine natuuras piirab õigustatud isiku vabadusi oluliselt rohkem, kui ülalpidamise tasumine perioodiliste maksetega. Õigustatud isik võib natuuras ülalpidamise andmisest keelduda, kui ta seetõttu ennast oma lähedasest isikust lahutama peaks või kui see tema tavalist elurütmi ja kvaliteeti vastuvõetamatul viisil muudaks.⁸⁶ Natuuras ülalpidamise andmine võib olla põhjendatud olukorras, kus ülalpidaja suudab kohustust täita vaid osaliselt ning natuuras tasumine oleks talle oluliseks kergenduseks, nt juhul, kui ülalpidaja peab võõrastemaja või töötab põllumajanduses või müüb toiduaineid ning saab natuuras tasuda soodsamalt tulenevalt oma majandustegevusest.⁸⁷

⁸¹ MüKoBGB/Born BGB § 1603, Rn 34.

⁸² MüKoBGB/Born BGB § 1603, Rn 51-53.

⁸³ MüKoBGB/Born BGB § 1612, Rn 20.

⁸⁴ MüKoBGB/Born BGB § 1612, Rn 21.

⁸⁵ Samas.

⁸⁶ Samas.

⁸⁷ MüKoBGB/Born BGB § 1612, Rn 22.

III NÄIDISKAASUSTE LAHENDUSED

- **Lihtne baasnäide. Eakas ema vajab hooldekodu kulude puudujääva osa katteks 300€. Tal on abikaasa ja kolm täisealist last. Kõik teenivad piisavalt. Kuidas ülalpidamiskohustus jaguneb?**

Esimeses järjekorras vastutab ülalpidamise eest abikaasa (PKS §-d 16 ja 107 lg 1). Kui abikaasa sissetulekust piisab hooldekodu kulude katmiseks, katab need abikaasa täies ulatuses. Kui abikaasa sissetulekute ja varade hindamisel selgub, et abikaasa ei suuda ülalpidamist täielikult või mingis osas tasuda, vastutavad järgmise järjekorra ülalpidajad ehk eaka ema lapsed üksnes puudujäävas osas. Abikaasa ülalpidamiskohustuse ulatus on laiem, kui sugulaste kohustus (vrdl § 16 (ka erivajadused) ja § 99).

Täisealistel lastel võib PKS § 107 lg 3 järgi koos § 106 lg-ga 2 olla eelisjärjekorras oleva abikaasa vastu tagasinõude õigus, kui abikaasalt ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda on ülemäära raske saavutada. Seaduse sõnastuse järgi ei teki tagasinõude õigust juhul, kui abikaasa on vabanenud kohustusest § 102 lg 1 alusel (vt PKS § 106 lg 1).

Eaka ema lapsed vastutavad puudujääva osa eest nagu osavõlgnikud (PKS § 105 lg 3)⁸⁸, sealjuures võib nende proportsionaalne osa olla erinev, sõltuvalt iga lapse ülalpidamise andmise võimekusest ja nende võimekuste omavahelisest võrdlemisest. Kui kõik lapsed teenivad piisavalt ja kõikide laste sissetulekust jääb võrdselt sama palju ülalpidamise andmiseks üle, jaguneb ülalpidamise kohustus võrdselt kolmeks. Kui kõik kolm last teenivad piisavalt aga mõni nendest siiski rohkem kui teised lapsed, siis rohkem teeniv laps peab ka suuremas ulatuses ülalpidamist tasuma. Ülalpidamiskohustuse ulatus ei jagune seega peade arvu järgi. Samuti ei saa ema endale välja valida ühte last, kes on varakam, ning nõuda kogu ulatuses ülalpidamist ainult sellelt lapselt.

Praktika puudub arvutuse osas, kui üks laps vastutab oma sissetulekuga, teine aga varaga. Võimalus on vara puhul lähtuda statistilisest keskmisest elueast ning sellest tulenevalt arvutada välja kuude arv, mille jooksul tuleb ülalpidamist võimaldada.

Kui ülalpidamise nõuet on piiratud PKS § 103 alusel, ei lähe piiratud osas selle lapse kohustuse osa üle teisele kahele lapsele (või mõnele järgmise järjekorra sugulasele, juhul kui neid olemas on).

- **Sama vajadus, aga abikaasa sissetulek vaid rahvapension. Ühel täisealisel lapsel vara piisavalt (palk nt 2500€ kuus, investeeringud jne), teisel on keskmine palk, kolm alaealist last, kolmandat last ema ise ei kasvatanud ja elatist ei maksnud. Kolmandal lapsel on aga täisealine poeg. Kuidas ülalpidamiskohustus jaguneb?**

Kui abikaasa sissetulek on vaid rahvapension ja tal pole varasid, mida maha müüa, siis ei ole abikaasa võimeline ülalpidamist andma oma tavalist ülalpidamist kahjustamata (PKS § 107 lg 1 teine lause). Ülalpidamise eest vastutavad järgmise järjekorra ülalpidajad – täisealised lapsed.

⁸⁸ VÕS § 63 lg 1 määratleb ära osavõla sisu: kui mitu isikut peavad täitma sama osadeks jagatava kohustuse, peavad nad seda tegema reeglina võrdsetes osades, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti (perekonnaseadus sätestabki siin võimaluse arvestada iga lapse sissetuleku ja varalise seisundiga). Osavõlg erinevalt ühis- ja solidaarvõlast tähendab ka seda, et iga lapse kohta on eraldi osa, mida sellelt konkreetselt lapselt nõuda saab (s.t erinevalt solidaarvõlast, kus on võimalik nõuda kogu summat ka ainult ühelt võlgnikult).

Kõikide laste puhul tuleb kõigepealt läbi viia sissetulekute, varade, kohustuste ja väljaminekute hindamine. Kõikide laste igakuiste kulutuste hindamisel tuleb arvestada, milline on iga lapse osa oma pere igakuiseks ülevalpidamiseks ning vastav summa nende igakuisest sissetulekust maha arvestada. Kõikide laste puhul tuleb arvestada, et neil on õigus oma sissetulekut (hinnanguliselt kuni 25% sissetulekust) investeerida ja/või koguda.

Kui sissetulekute, varade, kohustuste ja väljaminekute hindamine on läbiviidud, tuleb leida, milline on iga lapse võimekus ülalpidamist tasuda, st leida, milline summa jääb sissetulekust üle peale kõikide pere tavaliseks ülalpidamiseks vajalike kulutuste katmist ja investeerimiseks mõeldud summa eraldamist.

Nt kui ühel lapsel „jääb üle“ 1000 eur/ kuus, teisel lapsel 300 eur/ kuus ja kolmandal 100 eurot kuus, vastutavad lapsed ülalpidamise (kokku 300 eurot kuus) eest järgmiselt:

Kokku suudaksid lapsed ülalpidamist tasuda iga kuu $1000 + 300 + 100 = 1400$ eurot. Saadud summast st 1400 eurost moodustab esimese lapse proportsionaalne osa $1000/1400 = 71,45\%$, teise lapse osa $300/1400 = 21,45\%$ ja kolmanda lapse osa $100/1400 = 7,1\%$. Kui ülalpeetava ülalpidamiseks on lastel iga kuu vaja täiendavalt tasuda kokku 300 eurot, siis esimese lapse osa sellest on $300 \times 71,45\% = 214,35$ eurot, teise lapse osa $300 \times 21,45\% = 64,35$ eurot ja kolmanda lapse osa $300 \times 7,1\% = 21,3$ eurot. Kokku maksavad lapsed ülalpidamist $214,35 + 64,35 + 21,3 = 300$ eurot.

Emal ei saa endale nõuda välja valida ühte last, kes on varakam, ning nõuda kogu ulatuses ülalpidamist ainult sellelt lapselt.

Teise lapse puhul, kellel on keskmine palk ja kolm alaealist last, võib tekkida küsimus sellest, kas tal on muid sissetulekuid või vara, mille arvelt ülalpidamist anda (nt kui ta kasvatab üksinda oma lapsi, täidab ta enda ülalpidamiskohustuse laste suhtes natuuras ning kui ta saab lahus elavalt vanemalt lastele ülalpidamist, siis võib tal jääda keskmisest palgast üle summa, mida on võimalik oma ema ülalpidamisel arvesse võtta). Samas tuleb arvestada, et palgast ülejäävat summat võib ülalpidaja mõistlikus ulatuses ka koguda või investeerida. Kui muud vara ja sissetulekuid ei ole ning kogu summa kulub enda ja oma kolme alaealise lapse ülalpidamiseks, siis tõenäoliselt vabaneb teine laps oma ülalpidamiskohustusest enda ema suhtes (PKS § 102 lg 1). Tema osa eest vastutavad sama järjekorra kohustuslased ehk teised kaks last.

Kolmanda lapse puhul võib olla PKS § 103 mõttes tegemist olukorraga, kus on äärmiselt ebaõiglane nõuda lapselt ema ülalpidamist. PKS § 103 kohaldamisel on võimalik kohtul kaaluda, kas piirata ajaliselt selle lapse suhtes ema ülalpidamiskohustust, elatise suurust vähendada või vabastada laps ülalpidamiskohustusest täielikult.

Ka kolmanda lapse puhul on võimalik, et vabaneb ülalpidamiskohustusest PKS § 102 lg 1 alusel.

Kui üks või kaks täisealistest lastest on enda ülalpidamiskohustusest enda varalise seisundi tõttu vabanenud (PKS § 102 lg 1), läheb selle või nende laste osa üle samas järjekorras kohustusliku teis(t)e lapse/laste vastu.

Alles siis, kui kõik kolm last ei ole võimelised ülalpidamist andma, läheb kohustus PKS § 106 lg 1 alusel üle täisealistele lastelastele, kes vastutavad samuti osavõlgnikena.

- **Sama vajadus. Abikaasa on surnud, ema uus elukaaslane teenib hästi. Kolmest lapsest üks suri aasta tagasi, tal aga omakorda täisealine laps, kes teenib keskmist palka. Ema teine laps teenib keskmist palka ja paneb igakuiselt kõrvale 100€ reisiraha, mille igal aastal oma alaealise lapsega reisimiseks kulutab. Kolmanda lapse sissetulekud piisavad ema kulude katmiseks. Kuidas ülalpidamiskohustus jaguneb?**

Kuna ülalpeetava abikaasa on surnud, ei ole võimalik abikaasalt ülalpidamist nõuda. Elukaaslasega arvestab Eesti kehtiv perekonnaseadus ainult lapse sünni puhuse ülalpidamise juures. Seega ei ole kehtiva õiguse järgi elukaaslane kohustatud abivajavat elukaaslast üleval pidama.

Ülalpidamise eest vastutavad järgmise järjekorra ülalpidajad ehk lapsed. Emal on kaks last (kes on veel elus), seega tuleb järgmisena leida, milline on nende kahe lapse ülalpidamise võimekus. Surnud lapse asemele ei astu tema täisealine laps enne, kui on olemas esimese järjekorra sugulased, kes on võimelised ülalpidamist andma.

Teise lapse puhul sõltub tema osa suurus peale tema keskmise sissetuleku ka muudest asjaoludest, kas ta elab koos lapse teise vanemaga või osaleb üksinda lapse kasvatamises, kas ka lapse teine vanem osaleb lapse ülalpidamiskulude kandmisel, kas vanemal on muid sissetulekuid või varasid, mida ülalpidamisel kasutada. Seejuures tuleb arvestada asjaoluga, et kui lapse teine vanem elab eraldi, tuleb lapse huvides lapsega koos elaval vanemal nõuda teiselt vanemalt lapsele ülalpidamist. Sellisel juhul ei oleks keskmine palk pere ainukeseks sissetulekuks. Kui ühe lapse sissetulekust piisab üksnes tema (ja tema alaealise lapse) ülalpidamiseks, lapsel pole varasid, mida maha müüa ja ta suudab säästa üksnes 100 eurot reisiraha igas kuus, siis see laps ei ole võimeline ülalpidamist andma. Üks kuluartiklitest ülalpidamiskulude all on kindlasti vaba aja veetmise kulu.⁸⁹ Reisiraha on aktsepteeritav ja mahub „tavalise ülalpidamise“ raamidesse siis, kui on tavaline, et pere igal aastal korra reisil käib ning kui see ei ületa tavapärastele elutingimustele vastavat mõistlikku määra.⁹⁰ Niisiis sõltub konkreetsetest asjaoludest, kas teine laps on kohustatud oma ema ülalpidamises osalema ja millises ulatuses.

Kui teine laps oma varalise seisundi tõttu ülalpidamisest vabaneb (PKS § 102 lg 1) ning kolmanda lapse sissetulekud piisavad ema ülalpidamiseks, tuleb temal ema ülalpidamise eest täies ulatuses ka tasuda.

- **Eakas mees, vajab hooldekodu kulude katteks 300 eurot. Tema täisealine tütar üksikvanem, kasvatab kahte last (18-aastane abiturient, kes plaanib minna ülikooli, teine laps 10-aastane). Ema teenib Eesti keskmist palka. Teisi ülalpidajaid hooldusvajadusega mehel pole.**

⁸⁹ Vt nt lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetoodika. Kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/lapse_ülalpidamiskulud_lopparuanne_dets2013.pdf, kus on nt välja toodud, et lapse ülalpidamiskuludest vaba aja kulud kahe täiskasvanuga ja 1–3 lapsega leibkondade andmetel võivad moodustuda kuni 14 %.

⁹⁰ Pereliikmete tavapäraseid eluvajadusi on defineeritud perekonnaseaduse eelnõu seletuskirjas (SE 55) perekonna eluvajaduste katmiseks tehtud tehingute juures kui "muud eluvajaduse, nagu puhkeaja sisustamine." Piirkriteeriumiks on niisuguste kulutuste kohasus. "mida tuleks tõlgendada seoses perekonna ülalpidamise kohustuse hariliku ulatusega, see ei või ületada abikaasade tavapärastele elutingimustele vastavat mõistlikku määra, toodud mõistet peab täpsustama kohtupraktika.", lk 8.

Järjekorras esimesena vastutab ülalpidamise eest tütar ning läbi tuleb viia tütre sissetulekute, varade, kulutuste ja kohustuste hindamine. Seejuures tuleb arvestada ka asjaoluga, et last kasvataval vanemal on vastavalt Riigikohtu praktikale lapse huvides kohustus nõuda lapsele ülalpidamist lahus elavalt vanemalt. Samuti omab kaasuse lahendamisel tähendust asjaolu, kas 18-aastasel lapsel on endal vara, mistõttu ta ei vaja ülalpidamist. 18-aastaseks saanud lapsel on vajadusel endal õigus nõuda ülalpidamist oma mõlemalt vanemalt. Riigikohtu praktika kohaselt on PKS § 97 p 2 kohaldamiseks oluline, et laps õpib selles sättes nimetatud ühes õppeasutuses ja saab õppimise ajal täisealiseks, s.t jätkab katkematult õppimist.

Seega tuleb arvestada, et tütrele on esmajärjekorras kohustus hoolitseda oma pere (abituriendi ja 10-aastase lapse) eest. Täisealine, kuni 21-aastane laps, kes täisealisena omandab põhi-, kesk- või kõrgharidust või õpib kutseõppe tasemeõppes, asub ülalpidamise saamiseks õigustatud isikute järjekorras enne eakat isa (PKS § 97 p 2 ja § 98 lg 1: alanejat sugulast eelistatakse ülenejale sugulasele). Kui tütre ülalpidamisvõimekuse hindamisel selgub, et tütar suudab 300 eurot igakuiselt ülalpidamiseks tasuda, tuleb tütrele seda teha. Kui tütar ei suuda 300 eurot tasuda või suudab üksnes osaliselt ülalpidamist anda, vastutaks puudujäävas osas ülalpidamise andmise eest järjekorras järgmine sugulane, kes kaasuse asjaolude kohaselt oleks täisealine 18-aastane tütre laps. Kui aga viimasel vara ei ole ning ta vajab ise ülalpidamist ning kuna tütar ei suuda ilmselt eakat isa ülal pidada või suudab seda üksnes osaliselt, tuleb puudujääv osa tasuda KOV-il.

- **Eakas naine vajab hooldekodu kulude katteks 300 eurot. Naine elanud enne hooldekodu vajaduse tekkimist endale kuuluvas 1- toalises, kehvast seisus korteris keskealise pojaga, kellel on tuvastatud osaline töövõime. Poja sissetulek töövõimetoetus + puude toetus. Pojal täisealine laps, kelle kasvatamises ta osalenud ei ole, elatist on lapsele maksnud ebaregulaarselt (esimesel kümnel eluaastal). Teisi ülalpidajaid naisel pole.**

Kuna kehtib enese ülalpidamise põhimõte, siis esimeses järjekorras on küsimus sellest, kas isik on võimeline end ise enda vara arvelt üleval pidama ehk kas on võimalik või mõttekas korteri võõrandamine või välja üürimine. Abivajav eakas naine ei ole kohustatud üleval pidama enda täisealist abivajavat poega. Kui pojalt on osaline töövõime kaotus, on küsimus, kas tal on võimalik endale ise lisasissetulekut hankida, et eluase leida. Kui korter võõrandada, siis kaasuse asjaolude kohaselt - korter kehvast seisus - on võimalik, et saadud summa ei ole ikkagi piisav hooldekodu kulude kandmiseks kogu vajaminevaks ajaperioodiks.

Esmajärjekorras vastutaks eaka naise ülalpidamise eest tema poeg. Kui poja sissetulekute, varade, kulutuste ja kohustuste ning tööga lisasissetuleku teenimise võimaluse hindamise tulemuseks on, et poeg ei suuda 300 eurot igakuiselt tasuda või suudab ainult osaliselt, vastutab puudujäävas osas lapselaps ning järgmisena tuleb läbi viia lapselapse sissetulekute, varade, kulutuste ja kohustuste hindamine. Kui poeg ja lapselaps ei suuda eaka naise ülalpidamiseks 300 eurot tasuda, või suudavad üksnes osaliselt, tuleb puudujääv osa tasuda KOV-il. Lapselapsele ei kohaldu ilmselt PKS § 103, mille alusel oleks põhjendatud tema ülalpidamiskohustust piirata või sellest täielikult äärmise ebaõigluse vältimiseks vabastada, kuna Riigikohtu praktikale tuginedes ei saa

väita, et vanaema oleks jämedalt rikkunud oma lapselapse ülalpidamiskohustust, kuna kaasuse asjaolude kohaselt ei ole vanaemalt seda nõutud olukorras, kus isa ei maksnud oma lapsele ülalpidamist (ebaregulaarselt maksis ainult esimesed kümme aastad) ega osalenud oma lapse kasvatamises. Vanaema ei ole perekonnaseaduse järgi kohustatud lapselast kasvatama, küll aga on võimalik temalt välja mõista elatis. Seda tehtud ei ole, mistõttu ei saa ka väita, et vanaema oleks jämedalt rikkunud PKS § 103 mõttes lapselapse ülalpidamiskohustust. Küll võib poeg olla vabastatud või tema ülalpidamiskohustus piiratud oma isa suhtes PKS § 103 alusel, kuna isa ei ole lapse kasvatamises osalenud ning seetõttu oleks äärmiselt ebaõiglane temalt ülalpidamist nõuda.

IV JUHEND PÕLVNEMISEST TULENEVA ÜLALPIDAMISKOHUSTUSE VÄLJASELGITAMISEKS

Hinda ülalpeetava (eaka isiku) vajadusi ja tavalist elulaadi

1. Kogu ülalpeetavalt, tema eestkostjalt või tema lähedastelt informatsiooni: tema vajaduste kohta (nt isik vajab abi poes käimisel, koristamisel, toidu valmistamisel, puude lõhkumisel vms), hooldaja määramise vajaduse kohta, samuti erivajaduste ja abivahendite (nt ratastool) kohta, tervisliku seisundi kohta, mittetoidukulutuste (üür, kommunaalkulud, elekter, hooldekodutasud, igapäeva tarbeesemed, sotsiaalelu, riided, hügieenitarbed, meditsiin, transport, kommunikatsioon, abivahendid, kohustused, võlad) ja toidukulutuste kohta.
2. Arvuta, kui suur summa kulub ühe kuu lõikes punktis 1 märgitud vajaduste, kulutuste ja kohustuste finantseerimiseks. **NB!** Erivajadustele (nt puude lõhkumine) kuluva summa arvutamine võib olla keeruline, kuid mitte võimatu. Proovi leida keskmine tasu, mida turul vastava teenuse eest küsitakse.

Hinda ülalpeetava võimekust ennast ise üleval pidada

3. Kogu ülalpeetavalt informatsiooni tema sissetulekute kohta: nt pension, stipendium, toetused, kindlustushüvitised, töötasu, üüritulu, intressitulu, ettevõtlustulu, dividenditulu, kingitused, annetused jne.
4. Arvuta, kas ülalpeetava sissetulekutest piisab tema vajaduste ja tavalise elulaadi finantseerimiseks.
5. Kui ülalpeetava sissetulekutest **ei piisa** tema vajaduste ja tavalise elulaadi finantseerimiseks: hinda, kas ülalpeetaval on varasid ja/või asju, mida ülalpeetav saaks maha müüa, et ennast ise üleval pidada. Ülalpeetav on kohustatud kindlasti maha müüma kõik luksusesemed - hinnalised maalid, vaasid, väärtuslikud kogud, antiikesemed, luksusautod jne. Kinnisvara peab ülalpeetav maha müüma juhul, kui see ei ole tema või tema abikaasa elukohaks, või kui kinnisvara on ebaproportsionaalselt suur ja/või kallis tema eluvajadusi arvestades. Ülalpeetav ei pea loobuma tarbeesemetest ja igapäeva eluks vajaminevatest esemetest – raamatud, helikandjad, tööriistad, kodutehnika, köögitehnika. **NB!** Varade hindamisel arvesta järgmiste põhimõtetega: ülalpeetav peab loobuma asjadest, mille omamine ei ole tema vajadusi ja tavalist elulaadi arvestades mõõdukas; arvesta, et ülalpeetavaks muutumisega, ülalpeetava elustandard (tavaline elulaad) langeb madalamale; arvesta, et ülalpeetaval võib olla asju, mille omamine ei ole küll mõõdukas, kuid millel on ülalpeetava jaoks tugev sentimentaalne väärtus ja millest loobumist ei saa ülalpeetavalt nõuda (nt ülalpeetava isa kullast käekell).
6. Kui selgub, et ülalpeetava sissetulekutest ja varadest ei piisa täielikult tema ülalpidamiseks, arvuta puuduolev summa (ülalpidamise ulatus).

Tee kindlaks, millises järjekorras ülalpeetava sugulased vastutavad ülalpeetava ülalpidamise eest

7. Ülalpeetava sugulased vastutavad ülalpeetava ülalpidamise eest **kindlas järjekorras**. Kui selgub, et järjekorras esimene sugulane (või esimesed sugulased) ei ole võimelised ülalpeetavat üleval pidama, tuleb liikuda järjekorras järgmisel tasemel oleva sugulase (või sugulaste) juurde.
8. Esimeses järjekorras saab ülalpidamist nõuda isikult, kes on võtnud endale vastava lepingulise kohustuse (nt eakas isik on kinkinud korteri ning vastutasuks kohustub kinkesaja ülalpeetava eest hoolitsema).
9. Teises järjekorras saab ülalpidamist nõuda ülalpeetava abikaasalt, lahutatud abikaasalt või lahus elavalt abikaasalt. **NB!** Ülalpeetava abikaasalt, lahus elavalt abikaasalt ja lahutatud abikaasalt ülalpidamise nõudmist käsitletakse osas V, kuivõrd sellisel juhul toimub ülalpeetava ja ülalpidaja sissetulekute, varade, kulutuste ja kohustuste hindamine teise skeemi alusel.
10. Kolmandas järjekorras saab ülalpidamist nõuda ülalpeetava täisealistelt lastelt ja neljandas järjekorras täisealistelt lastelastelt.
11. Viiendas järjekorras saab ülalpidamist nõuda ülalpeetava vanematelt ja kuuendas järjekorras vanavanematelt (praktikas haruldane juhus).

Hinda ülalpeetava ülenejate ja alanejate sugulaste võimekust ülalpeetavat üleval pidada

12. **Lepinguline ülalpidaja.** Kohustub ülalpeetavat üleval pidama lepingus märgitud ulatuses. Lepingulise ülalpidaja vastu saab esitada nõude vastavalt lepingu sisule ning reeglina ülalpidaja sissetulekute ja varade hindamist läbi viima ei pea. Kui lepingulist ülalpidajat ei ole või kui lepingus märgitud ülalpidamisest ei piisa ülalpeetava vajaduste ja kulutuste katmiseks, arvesta puudujääv osa ja liigu järjekorras järgmise sugulase (abikaasa, lahus elav abikaasa, lahutatud abikaasa) juurde.
13. **Abikaasa, lahus elav abikaasa, lahutatud abikaasa.** Ülalpeetava ja tema abikaasa, lahus elava abikaasa ja lahutatud abikaasa sissetulekute, varade, kulutuste ja kohustuste hindamine on osas V.
14. Kui selgub, et abikaasa, lahus elav abikaasa või lahutatud abikaasa ei suuda ülalpeetavat üleval pidada, või kui lahutatult ja lahus elavalt abikaasalt ei saa ülalpidamist nõuda, liigu järjekorras järgmise sugulase (ülalpeetava lapsed) juurde.
15. **Lapsed.** Kui ülalpeetaval on mitu last, tuleb laste varalist olukorda hinnata samaaegselt. KOV peab hindama iga lapse ülalpidamise andmise võimekust ning lähtuvalt võimekusest määrama, milline on iga lapse panus abivajava vanema ülalpidamiseks (sellest allpool täpsemalt). **NB!** Märka, et laste, lastelaste, vanemate ja vanavanemate (**ülalpidajate**) sissetulekute, varade, vajaduste, väljaminekute ja kohustuste hindamine, ei toimu samal viisil, kui **ülalpeetava** sissetulekute, varade, vajaduste, väljaminekute ja kohustuste hindamine. Ülalpeetava ülenejad ja alanejad sugulased ei pea loobuma oma varadest samas ulatuses nagu ülalpeetav ise, vaid peavad loobuma palju vähemast. Samuti on

ülalpeetava ülenejatel ja alanejatel sugulastel õigus lubatud osa oma sissetulekust investeerida ja/või enda ja oma pere huvides varusid koguda. See tähendab, et kõiki ülalpeetava sissetulekuid ei saa automaatselt kasutada ülalpeetava üleval pidamiseks.

16. Ülalpidaja (laste) ülalpidamise andmise võimekuse hindamiseks toimi järgmiselt:
17. Kogu ülalpidajalt informatsiooni tema vajaduste, erivajaduste, mittetoidukulutuste ja toidukulutuste kohta. **NB!** Arvesta, et reeglina on ülalpidajal juba ülalpidamiskohustused oma pere (st lapse ja abikaasa, lahus elav abikaasa ja lahutatud abikaasa) ees, mis tuleb täita esmajärjekorras. Kui ülalpidajal on oma pere, siis arvesta, milline on ülalpidaja osa tema enda ja tema pere kulutuste katmisel. Arvuta, kui suur summa kulub ühe kuu lõikes ülalpidajal tema enda ja tema pere vajaduste, kulutuste ja kohustuste finantseerimiseks.
18. Kogu ülalpidajalt informatsiooni tema sissetulekute kohta ühe kuu lõikes. Arvuta, kas ülalpidaja sissetulekust piisab tema ja tema pere vajaduste ja tavalise ülalpidamise finantseerimiseks. **NB!** Arvesta, et ülalpidajal on õigus oma sissetulekut mõõdukas ulatuses (hinnanguliselt kuni 25% sissetulekust) investeerida ja/või koguda. Investeerimise ja/või kogumise eesmärk peab olema ülalpidaja enda või tema pere kindlustamine vanaduspõlveks, töötuks jäämise eest, ootamatute kulutuste, kahjude, õnnetuste katteks vms.
19. Kui ülalpidaja sissetulekust piisab ülalpidaja ja tema pere ülalpidamiseks, mõõdukaks investeerimiseks ja kogumiseks ning midagi jääb üle, siis tuleb leida ülejääva osa kogusumma. Ülejääva summa ulatuses, on ülalpidaja võimeline ülalpeetavat üleval pidama.
20. Kui ülalpidaja sissetulekust, midagi üle ei jää, hinda kas ülalpidajal on varasid või asju, mida ülalpidaja saaks maha müüa, et ülalpeetavat üleval pidada. Üldjuhul tuleb ülalpidajal maha müüa luksuseseemed. **NB!** Ülalpidaja ei pea ülalpidamise tasumiseks võõrandama oma elukohta, seda ka juhul, kui ülalpeetava elukoht ei ole tema sissetulekuid arvestades mõõdukas (on liiga luksuslik). Kui ülalpidajal on mitu kinnisasja nt elukoht ja üürikorter, siis saab üürikorteri maha müümist nõuda üksnes juhul, kui tegemist ei ole investeringuga, mida ülalpidaja on teinud enda või oma pere kindlustamiseks. Kui ülalpeetaval on mitu üürikorteri, võib üürikorteri maha müümine olla ebaoproportsionaalne ka põhjusel, et üürikorteri maha müümisel väheneb ülalpidaja sissetulek üüritulu võrra. **NB!** Varade hindamisel arvesta järgmiste põhimõtetega: ülalpidajal on õigus koguda ja investeerida kuni 25% oma sissetulekust; ülalpidajalt ei saa nõuda, et ta langetaks oma (ja oma pere) senist elustandardit; ülalpeetavalt ei saa nõuda selliste asjade ja esemete maha müümist, mida ülalpidaja vajab, et tagada oma senine elustandard kogu oma eeldatavaks elueaks.
21. Kui ülalpidaja vajaduste, kulutuste, sissetulekute ja varade hindamisel selgus, et ülalpidaja on võimeline ülalpeetavat üleval pidama, siis saab ülalpidajalt ülalpidamist nõuda. Ülalpidaja ülalpidamise võimekust tuleks väljendada mingi kindla summana ühe kuu lõikes, nt 500 eurot kuus.

22. Kui ülalpeetaval on mitu last, siis loetakse ülalpeetava lapsi sama järjekorra sugulasteks, kes vastutavad ülalpidamise andmise eest osavõlgnikena. Mitme lapse puhul tuleb leida iga lapse ülalpidamise võimekus, ning lähtuvalt võimekusest määrata, milline on iga lapse panus abivajava vanema ülalpidamiseks.
23. Nt kui ülalpeetaval on kolm last, ning arvestades laste vajadusi ja tavalist ülalpidamist, on üks laps võimeline ülalpidamist tasuma iga kuu 500 euro ulatuses, teine 1000 euro ulatuses ja kolmas 1500 euro ulatuses, siis kokku suudaksid nad ülalpidamist tasuda iga kuu $500 + 1000 + 1500 = 3000$ eurot. Saadud summast st 3000 eurost moodustab esimese lapse osa $500/3000 = 16,6\%$, teise lapse osa $1000/3000 = 33,3\%$ ja kolmanda lapse osa $1500/3000 = 50\%$. Kui nüüd oletada, et ülalpeetava ülalpidamiseks on lastel iga kuu vaja täiendavalt tasuda kokku 700 eurot, siis esimese lapse osa sellest on $700 \times 16,6\% = 116,66$ eurot, teise lapse osa $700 \times 33,3\% = 233,33$ eurot ja kolmanda lapse osa $700 \times 50\% = 350$ eurot. Kokku maksavad lapsed ülalpidamist $116,66 + 233,33 + 350 = 700$ eurot.
24. Kui ülalpeetaval on mitu last, aga mõni neist ei suuda üldse panustada, vastutavad ülejäänud lapsed sama järjekorra sugulastena ülalpidamise andmise eest. Nt kui ülalpeetaval on 3 last aga ainult 2 last suudavad ülalpidamiseks panustada, tuleb leida kas või kui suures osas need 2 last suudavad panustada.
25. Kui mõni ülalpidajatest annab ülalpidamist natuuras (nt puude lõhkumine, tasuta elukoha andmine ülalpeetavale), siis tuleb sellele abile omistada kindel väärtus (nt 100 eur/kuus) ja seda panust arvestada ülalpidamise suuruse kindlaks määramisel selle ülalpidaja suhtes.
26. Kui ülalpeetav ise ja ülalpeetava laps või lapsed ei suuda ülalpeetavat üleval pidada, või suudavad ainult osaliselt, tuleb hinnata, kas puudujäävas osas suudavad ülalpeetavat üleval pidada järgmise järjekorra sugulased (lapselapsed).
27. Ülalpeetava lapselaste ülalpidamise võimekuse hindamine toimub samade põhimõtete ja meetodite alusel nagu ülalpeetava laste ülalpidamisvõimekuse hindamine. **NB!** Ülalpeetava lapselapsed vastutavad ülalpeetava ülalpidamise eest üksnes ulatuses, milles ülalpeetav ise ja ülalpeetava lapsed ei suuda ülalpeetavat üleval pidada.
28. Kui ülalpeetav ise, ülalpeetava laps või lapsed ja ülalpeetava lapselapsed ei suuda ülalpeetavat üleval pidada, või suudavad ainult osaliselt, tuleb hinnata, kas puudujäävas osas suudavad ülalpeetavat üleval pidada järgmise järjekorra sugulased (ülalpeetava vanemad).
29. Ülalpeetava vanemate ülalpidamise võimekuse hindamine toimub samade põhimõtete ja meetodite alusel nagu ülalpeetava laste ja lastelaste ülalpidamisvõimekuse hindamine. **NB!** Ülalpeetava vanemad vastutavad ülalpeetava ülalpidamise eest üksnes ulatuses, milles ülalpeetav ise, ülalpeetava lapsed ja ülalpeetava lapselapsed ei suuda ülalpeetavat üleval pidada.

V JUHEND ABIKAASA, LAHUS ELAVA ABIKAASA JA LAHUTATUD ABIKAASA ÜLALPIDAMISKOHUSTUSE VÄLJASELGITAMISEKS

Järgnev juhend puudutab abikaasa, lahus elava abikaasa ja lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustust enda teise abikaasa vastu, mille puhul on tegemist eeliskohustusega (esmajärjekorras vastutab abivajava abikaasa ülalpidamiskohustuse eest tema abikaasa, lahus elav abikaasa või lahutatud abikaasa, PKS § 107), s.t sugulaste (täisealiste laste ja lastelaste) ülalpidamiskohustus tekib alles pärast seda ning ka siis ainult alternatiivselt (s.t mitte samaaegselt koos abikaasa, lahus elava või lahutatud abikaasaga), kui:

- abikaasa, lahus elava abikaasa või lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustuse eeldused ei ole või ei ole enam täidetud;
- abikaasa, lahus elav abikaasa või lahutatud abikaasa ei ole võimeline ülalpidamist andma;
- nimetatud isikutelt ei ole võimalik ülalpidamist saada või seda on ülemäära raske saavutada;
- esineb ülalpidamiskohustuse piiramise või äralangemise alus (PKS § 76, § 16 lg 3 teine lause).

Käesolevas juhendis keskendutakse vaid spetsiifiliselt abikaasat ja lahus elavat abikaasat puudutavatele erisustele abivajava eaka ülalpidamiskohustuse väljaselgitamisel, s.t muus osas kehtivad sugulaste ülalpidamiskohustust puudutavas juhendis käsitletud põhimõtted.

5.1. Abikaasade ülalpidamiskohustus (PKS § 16 kohaldamine)

5.1.1. Välja tuleb selgitada, millised on abikaasa vajadused

Abikaasa ülalpidamiskohustus (reguleeritud PKS §-s 16) tähendab kulutuste kandmist korterile (eluasemele), toidule, riidele, meditsiiniteenustele, kultuurilistele vajadustele, kindlustustele, vabaaja kujundamisele ja puhkusele.

Tavapäraselt on perekonna ülalpidamise viisi ja ulatuse osas määravaks abikaasade abielulised suhted.

Abikaasad on vastastikku kohustatud oma tööga ja varaga perekonda ülal pidama (PKS § 16 lg 1).

Abikaasadel on kogu abielu vältel kohustus seista hea teineteise eluvajaduste katmise eest, tehes seda nendevahelise kokkuleppe kohaselt abielulise kooselu korraldamise osas. Näiteks kui abikaasad on kokku leppinud, et ainult üks neist tegeleb tulundustegevusega väljaspool kodu ja teine hoolitseb koduse majapidamise ning laste eest, omamata isiklike sissetulekuid või vara, on sissetulekut saaval abikaasal kohustus teist (sissetulekuta) abikaasat ülal pidada, võimaldades talle lisaks majapidamis- ja lastekasvatamiskuludele ka isiklikuks tarbeks vajalikke summasid.⁹¹ Niisiis toimub abikaasade kooselu jooksul reeglina ülalpidamise tasumine natuuras. Peale selle on abikaasadel taskuraha tasumise nõue, mille ulatus on tavapäraselt 5-7% kogu pere netosissetulekust.

⁹¹ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri (55 SE), lk 7.

Abikaasade ühise kooselu kestel on abikaasadevahelisel ülalpidamisel teistsugune iseloom võrreldes sugulastevahelise ülalpidamiskohustusega. Abikaasad on kohustatud ka oma tööga perekonda üleval pidama (PKS § 16 lg 1). Kui sugulastevaheliste ülalpidamiskohustuste puhul toimub reeglina ülalpidamise andmine rahas ehk elatise teel, siis abikaasade puhul võib olla abielulise kooselu ülevalpidamisel kokkuleppeliselt üks abikaasadest kohustatud hoolitsema perekonna ülalpidamise eest nõ natuuras ehk oma tööga. Kohustatud abikaasa ei saaks sellisel juhul tugineda asjaolule, et ta vabaneb ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist, nagu see on sugulastevahelise ülalpidamiskohustuse puhul reguleeritud PKS § 102 lg-s 1.

Rahalise nõudena tekib abikaasa ülalpidamiskohustus reeglina just eaka abikaasa hoolduse korral, kui abivajavat abikaasat hooldatakse hooldekodus.

Kui on tegemist hooldusjuhtumiga, siis toimub abivajava abikaasa vajaduste kindlaksmääramine sarnaselt sugulastevahelisele ülalpidamiskohustusele ehk lapse ülalpidamiskohustusele oma abivajava vanema suhtes. Samuti on sellisel ülalpidamiskohustusel sarnasem iseloom lahus elava ja lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustusega, s.t tähtsust omab nii õigustatud isiku abivajaduse kui ka kohustatud isiku ülalpidamisandmise võimaluse hindamine ning ülalpidamist antakse sellisel juhul reeglina rahas. Seega tuleb õigustatud abikaasa vajaduste kindlaksmääramisel lähtuda hooldusravi ja hooldekodu kuludest ning lisaks veel summast igapäeva elu vajaduste katmiseks. Samuti on ka hooldust vajava abikaasa ülalpidamise puhul (kuna tegemist on rahalise ülalpidamiskohustusega) võimalik, et kohustatud abikaasa vabaneb kohustusest, kuna ta ei ole võimeline andma oma abikaasale ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist (vt PKS § 107 lg 1 teine lause). Kuna Riigikohus ei ole seni käsitlenud hooldusjuhtumi korral abikaasa, lahus elava või lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustust, siis ei ole ka võimalik Riigikohtu praktikat, mis puudutab tavapäraselt (mitte hooldusjuhtumil) abikaasa, lahus elava või lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustust, analoogia korras kohaldada. Seega saab Eesti õigust puudutavalt lähtuda siin kohustuse hindamisel ainult perekonnaseaduse sätetest, mis aga kõiki küsimusi lõpuni ära ei lahenda (nt millised on sellise abikaasa vajadused, kuivõrd need erinevad tavapärase abikaasa vajadustest, mis ulatuses tuleb endale kuuluvat vara võõrandada jne).

5.1.2. Hinda, kui suur summa kulub ühe kuu lõikes vajaduste rahuldamiseks

Hinda abivajava abikaasa võimet end ise üleval pidada. Välja tuleb selgitada, millised on abikaasa sissetulekud (pension, toetused, töötasu, üüritulu, intressi tulu, ettevõtlustulu, dividenditulu, kingitused jne) ja varaline seisund (kas abikaasal on kinnis- või vallasvara, mida võõrandada). Majandusliku olukorra hindamisel tuleb nt arvestada ka kasvuhoiuse kontrol olevat jääki.⁹²

Perekonna ülalpidamise ja eluvajaduste tagamise ning kõigi pereliikmete huvide arvessevõtmise kohustusest (PKS § 16) tuleneb sisuliselt ka abikaasal lasuv kohustus hankida endale sobiv sissetulekuallikas (kehtib juhul, kui abikaasa on selleks veel oma iga ja terviseseisundit arvestades võimeline), kasutades vajalikul määral ära oma haridust ja muid eeldusi, ning ühtlasi kasutada oma sissetulekuid ja vara ning muid

⁹² RKTkm 3-2-1-10-13, p 22.

vahendeid perekonna huvides – seda vähemalt ulatuses, mis võimaldab nimetatud kohustust piisavalt täita.⁹³

Kas kohustatud abikaasa peab ülalpidamiseks kasutama ka oma vara, tuleneb otseselt seadusest (PKS § 16 lg 1). Oma vara võõrandamise kohustust ei ole abikaasal, kui vara võõrandamine ei oleks majanduslikult otstarbekas ning konkreetse kaasuse asjaolusid arvestades õiglane (vrđl PKS § 74 lg 2).

Kinnisvara peab ülalpeetav maha müüma juhul, kui see ei ole tema või tema abikaasa elukohaks, või kui kinnisvara on ebaproportsionaalselt suur ja/või kallis tema eluvajadusi arvestades.

Kui selgub, et ülalpeetava sissetulekust ja varadest ei piisa täielikult tema ülalpidamiseks, tuleb välja selgitada puuduolev summa (ülalpidamise ulatus).

5.1.3. Hinda ülalpidamiseks kohustatud abikaasa võimet teist abikaasat üleval pidada

Esimeses järjekorras tuleb siiski hinnata, kas ei esine lepingulist ülalpidamiskohustust, sellisel juhul on võimalik ülalpidamist nõuda isikult, kes on võtnud endale vastava lepingulise kohustuse (nt eakas isik on kinkinud korteri ning vastutasuks kohustub kinkesaaja ülalpeetavat ülal pidama). Lepingulise ülalpidaja ülalpidamiskohustuse ulatuse määrab ära leping.

Ülalpidamiseks kohustatud abikaasa ülalpidamisvõime väljaselgitamisel tuleb hinnata kohustatud abikaasa vajadusi ning võimekust ülalpidamist anda ehk sissetulekuid ja vara.

Kohustatud abikaasa surma korral (ka lahus elava abikaasa puhul) ülalpidamiskohustus lõpeb. Üleelanud abikaasal on aga õigus pärandile või sundosale.

5.2. Lahus elava abikaasa ülalpidamiskohustus

Lahus elava abikaasa ülalpidamiskohustuse väljaselgitamisel saab põhimõtteliselt lähtuda sarnasest skeemist, nagu see on ära toodud ülal abikaasa ülalpidamiskohustuse juures. Arvestada tuleb järgnevate erisustega.

Lahus elava abikaasa ülalpidamise seisukohast ei ole üldjuhul oluline, et lahus elava abikaasa abivajadus oleks tingitud vanusest või terviseseisundist, sest tulenevalt PKS § 15 lg-st 1 ja § 16 lg-st 1 on abikaasad igal juhul kohustatud teineteist abielu ajal vastastikku toetama ja abivajaduse korral ülal pidama, sh rahuldama teineteise tavapäraseid eluvajadusi.⁹⁴

Kui abikaasad elavad lahus, annab kumbki teise abikaasa tavapärase vajaduste rahuldamiseks ülalpidamist korrapäraselt makstavate rahasummadena samadel alustel nagu perekonna ülalpidamisel (PKS § 16 lg 3). Erinevalt abikaasade vahelisest ülalpidamiskohustusest muutub lahus elavate abikaasade puhul ülalpidamiskohustus rahaliseks elatise maksmiseks.

Lahus elamine tähendab seda, kui abikaasadel abielulist kooselu enam ei ole (ja mitte ainult ajutiselt) ning vähemalt ühel abikaasal on olnud tahe selline kooselu lõpetada. Seega ei tule lähtuda eelkõige ruumilisest lahutatusest (nt hooldekodus elav abikaasa ei kvalifitseeru seetõttu automaatselt lahus elavaks abikaasaks). Võimalik on ka, et ühel

⁹³ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri (55 SE), lk 7.

⁹⁴ RKTkm 3-2-1-10-13, p 14.

eluasemel elavate abikaasade puhul on tegemist lahus elavate abikaasadega, kuna nende abielulised suhted on lõppenud (eraldi magamisasemed ja söök) ning vähemalt ühel neist ei ole tahet abielulise kooseluga jätkata.⁹⁵

Nõue esineb, kui üks lahus elavatest abikaasadest on abivajav ning teine on võimeline ülalpidamist andma.

Abivajadus tähendab, et lahus elav abikaasa ei suuda oma vajadusi katta kas oma sissetulekute või varaga.

Lahuselu korral on abikaasal õigus võtta endale tema omandis olevad tarbeesemed, kuid PKS § 22 lubab lisaks, ilma et toimuksid muutused omandisuhetes, jagada ühises omandis olev vara õiglaselt ja teineteise huve arvestades. Seega on võimalik saavutada teatud juhtudel sel teel abikaasa vajaduste katmine. Kui üks abikaasadest jääks lahuselu korral põhjendamatult ebasoodsasse seisusse, võib ta teiselt abikaasalt nõuda, et viimase ainuomandis või jagamata ühises omandis olevad esemed jääksid kas tasuta või tasu eest edasi tema kasutusse.⁹⁶ Sama kehtib ka perekonna ühise eluasemena kasutatud eluruumi edasise kasutamise korra kindlaksmääramisel (PKS § 23).

Kui lahus elav või lahutatud abikaasa nõuab teiselt abikaasalt elatist ja abikaasade ühisvara ei ole veel jagatud, tuleb abikaasa varalise seisundi tuvastamisel arvestada nii abikaasale lahusvarana kui ka abikaasadele ühisvarana kuuluvat vara, mille arvel on võimalik end ülal pidada.⁹⁷

5.3. Lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustus

Pärast lahutust kehtib enese ülalpidamise põhimõte. Lahutatud abikaasalt saab ülalpidamist nõuda üksnes juhul, kui ülalpeetav ei suuda ennast ise üleval pidada, ning kui ülalpeetava vanusest või tervises seisundist tingitud abivajadus oli abielu lahutamise ajaks olemas (PKS § 73).

Lahutatud abikaasa ülalpidamise suurus määratakse kindlaks ülalpeetava tavapärasest eluvajadusest lähtudes ning arvestades ka abikaasade varalist seisundit ja elutingimusi abielu ajal (PKS § 74 lg 1). Ülalpidamist andma kohustatud abikaasa peab ülalpidamiskohustuse täitmise eesmärgil võõrandama oma vara niisuguses ulatuses, mis mõlema endise abikaasa varalist seisundit arvestades vastab õigluse ja otstarbeka majandamise põhimõtetele (PKS § 74 lg 2).

5.3.1. Hinda abivajava lahutatud abikaasa tavapäraseid eluvajadusi ja lisaks ka tema elutingimusi abielu ajal

Kogu ülalpeetavalt informatsiooni: tema vajaduste ja erivajaduste (nt isik vajab abi poes käimisel, koristamisel, toidu valmistamisel, puude lõhkumisel vms) kohta, mittetoidukulutuste kohta (üür, kommunaalkulud, elekter, hooldekodutasud, igapäeva tarbeesemed, sotsiaalelu, riided, hügieenitarbed, meditsiin, abivahendid, kohustused, võlad), toidukulutuste kohta.

⁹⁵ Vt definitsiooni ka perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri (55 SE), lk 8.

⁹⁶ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri (55 SE), lk 8.

⁹⁷ RKTkm 3-2-1-10-13, p 18.

Küsi ülalpeetavalt, millised olid tema elutingimused abielu ajal ja millised lisakulutused kaasnesid nende elutingimuste finantseerimiseks.

Arvuta, kui suur summa kulub ühe kuu lõikes vajaduste, kulutuste, kohustuste ja elutingimuste finantseerimiseks.

5.3.2. Hinda abivajava lahutatud abikaasa võimekust ennast ise üleval pidada

Kogu ülalpeetavalt informatsiooni tema sissetulekute kohta: nt. pension, stipendium, toetused, kindlustushüvitised, töötasu, üüritulu, intressi tulu, ettevõtlustulu, dividenditulu, kingitused, annetused jne.

Arvuta, kas ülalpeetava sissetulekust piisab tema vajaduste ja abieluagsete elutingimuste finantseerimiseks. Kui ülalpeetava sissetulekust **ei piisa** tema vajaduste ja abieluagsete elutingimuste finantseerimiseks: hinda, kas ülalpeetaval on varasid ja/või asju, mida ülalpeetav saaks maha müüa, et ennast ise üleval pidada. Kui selgub, et ülalpeetava sissetulekust ja varadest ei piisa täielikult tema ülalpidamiseks, arvuta puuduolev summa.

5.3.3. Hinda kas vanusest või terviseseisundist tingitud abivajadus oli abielu lahutamise ajaks olemas

Ülalpidamisnõue lahutatud abikaasa vastu tekib üksnes juhul, kui ülalpeetava vanusest või terviseseisundist tingitud abivajadus oli lahutamise ajaks olemas, seega oluline on abivajajaks muutumise ajahetk.

Vanusest tingitud abivajadus tekib üldjuhul siis, kui ülalpeetav on juba niivõrd vana, et mõistlikkuse põhimõtet arvestades ei saa temalt enam tööl käimist eeldada – ülalpeetav on tööl käimiseks liiga vana. Kuigi vanuse piirimäära ei ole seaduses märgitud, võib olla põhjendatud pensionieast lähtumine.

Terviseseisundist tingitud abivajadus tekib siis, kui ülalpeetav on kehaliselt või vaimselt niivõrd nõrk, et ei suuda ennast ise üleval pidada. Haigus peab takistama töökäimist ja takistama töötasu teenimist. Samuti võib abivajadus tulenevalt terviseseisundist olla seotud asjaoluga, et abikaasa ei ole võimeline oma senisest sissetulekust tasuma suurenenud kulusid tervisele, nt ka hooldekodu kulude kandmine. **NB!** Kui ülalpidamisnõue abikaasa vastu tekib terviseseisundist tingituna, siis tuleb tähele panna, et nõue kehtib üksnes senikaua, kuni ülalpeetav uuesti terveks saab.

5.3.4. Hinda ülalpeetava abikaasa võimekust ülalpeetavat üleval pidada.

Kogu ülalpeetava lahutatud abikaasalt informatsiooni tema igakuiste sissetulekute ja väljaminekute kohta ning arvuta, kas ülalpeetava lahutatud abikaasa sissetulekud võimaldavad ülalpeetavale ülalpidamist anda.

Kui lahutatud abikaasa sissetulekust ei piisa, vii läbi tema varade hindamine. **NB!** Ülalpidamist andma kohustatud abikaasa peab ülalpidamiskohustuse täitmise eesmärgil

võõrandama oma vara niisuguses ulatuses, mis mõlema endise abikaasa varalist seisundit arvestades vastab õigluse ja otstarbeka majandamise põhimõtetele (PKS § 74 lg 2 teine lause).

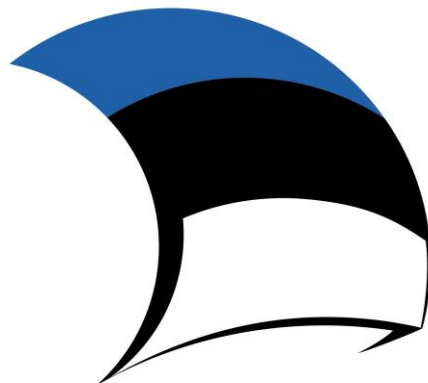
Käesolev analüüs valmis Riigikantselei strateegiabüroo tellimusel hoolduskoormuse vähendamise rakkerühma raames ja seda rahastati ühtekuuluvusfondide 2014-2020 rakenduskava prioriteetse suuna 12 „Haldusvõimekus“ meetmest 12.2 „Poliitikakujundamise kvaliteedi arendamine“.



RIIGIKANTSELEI



Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond



Eesti
tuleviku heaks